MUZEUL ȚĂRII CRIȘURILOR

CRISIA

LIV

ORADEA • 2024

ALEXANDRU MARCU ȘI REVISTELE CULTURALE ORĂDENE ÎN CONTEXTUL POLITICII ȘI PROPAGANDEI CULTURALE ROMÂNEȘTI LA GRANIȚA DE VEST

Veronica TURCUȘ*

ALEXANDRU MARCU AND THE CULTURAL MAGAZINES FROM ORADEA IN THE CONTEXT OF ROMANIAN CULTURAL POLITICS AND PROPAGANDA ON THE WESTERN BORDER

ABSTRACT

The present study focuses on the cultural-propagandist activity of the Italianist Alexandru Marcu, as it appears from the pages of the interwar periodicals from Oradea, *Cele Trei Crișuri* and *Familia*, magazines that then continued to appear in Bucharest after the alienation of Northern Transylvania, in 1940. The materials with which Al. Marcu contributed to the two publications, their importance in the framework of bilateral cultural and political relations are highlighted, but also the references regarding his activity present in the pages of the aforementioned magazines, with an emphasis on two relevant moments in the propaganda program of the *Cele Trei Crișuri* periodical: the publication, in 1936, in the pages of the magazine of the *Pro Italia* manifesto, which represented a concrete rallying of a part of the Romanian intelligentsia to Mussolini's policy in Abyssinia and highlighting the activity of professor Al. Marcu, in 1939, at the Ministry of Labour, within the "Work and Good Cheer" Service.

Keywords: Romanian-Italian interwar relations, Italian Studies in Romania, culture magazines in Oradea, International Labour Organization, "Work and Good Cheer" Service.

Fenomenul integrării instituționale a culturii române din Transilvania unită în 1918 cu Vechiul Regat al României a semnificat, pe de o parte, cuprinderea nemijlocită a intelectualilor ardeleni în societățile și asociațiile specifice de peste Carpați, iar pe de altă parte, un proces de extindere a ramificațiilor unor organisme culturale transilvănene la corpul întreg al României Mari. Astfel, ASTRA și-a organizat filiale („despărțăminte") în întreaga țară, organizând serbări și alte manifestări culturale, acordând burse de studiu tinerilor merituoși, dar, mai ales, stimulând literatura română și pătrunderea ei capilară în straturile cele mai largi ale populației prin editarea de broșuri de răspândire a culturii și prin materialele cuprinse în paginile publicației sale lunare, „Transilvania". La nivel regional au fost organizate ori și-au continuat activitatea, în noul context politico-cultural al României Mari, o serie de asociații pentru stimularea vieții culturale locale, suport al politicii culturale naționale a noului stat unificat. Pentru Părțile de Vest fenomenul a fost similar: la Arad s-a distins activitatea Asociației Naționale

* Institutul de Istorie „George Barițiu" Cluj-Napoca al Academiei Române; e-mail: vturcus@yahoo.it.

Arădene pentru Cultura Poporului Român, cu un rol notabil în mișcarea națională transilvăneană până în 1918, iar în anul 1919 a fost organizată, la Oradea, Reuniunea Cele Trei Crișuri, care a publicat în perioada 1920-1940 revista „Cele Trei Crișuri". Asociația întrunea profesori, scriitori, pictori, actori, dar și militari, juriști ori medici, a fost inițiată de colonelul George Bacaloglu, prezidată de episcopul Roman Ciorogariu, iar printre membrii săi s-au numărat fruntași ai mișcării naționale precum Aurel Lazăr, Nicolae Zigre etc. Primul număr al publicației „Cele Trei Crișuri", subintitulată la început „revistă de cultură", număr apărut la Oradea-Mare la 15 aprilie 1920 sub conducerea colonelului George Bacaloglu, a vicarului episcopal Roman Ciorogariu și a lui Alexandru Coriolan Pteancu, directorul general al învățământului românesc din Transilvania după Marea Unire[1], trasa concis linia pe care comitetul de conducere avea să o imprime periodicului. Inițiativa era văzută ca o „datorie a noastră" față de statul proaspăt unificat, împlinit „prin vitejia soldatului român", scopul fiind acela al unei ridicări culturale a Bihorului. Noua revistă de cultură era astfel destinată „sufletului renăscut al poporului" român, situându-și automat programul pe linia națională, a afirmării spiritului românesc la granița de vest[2]. De altfel, apelul-program al Reuniunii „Cele Trei Crișuri" din 21 octombrie 1919 dezvolta deja un program de propagandă culturală românească bine închegat, centrat pe formula instituțională a casei naționale, care avea însă în vedere și constituirea unui salon artistic permanent (deschis inclusiv artei populare și, de asemenea, loc de promovare a muzicii naționale) precum și înființarea și susținerea unei prese naționale (foi zilnice și reviste literare, în acest scop fiind necesară o tipografie și o librărie proprie, destinate „publicării și răspândirii culturii naționale"). Astfel, în paralel cu fenomenul diseminării culturii la nivelul tuturor segmentelor populației și în mod special în mediul rural, care luase un notabil avânt în teritoriile Vechiului Regat, Reuniunea „Cele Trei Crișuri" insista pe necesitatea constituirii în Ardeal a „caselor naționale", după modelul celor funcționale în vechea Românie, organizate regional și având ca scop principal „dezvoltarea culturii și educației poporului". Ele aveau

[1] Profesorul și preotul unit Alexandru Coriolan Pteancu (1878-1956), născut la Borlești și cu educația desăvârșită la Carei (unde a urmat Liceul Piarist, fiind coleg cu Ady Endre și cu viitorii preoți Ioan Darabanth, Vasile Baști și Isidor Silaghi), la Budapesta (unde a studiat teologia în anii 1896-1900, activând aici și în cadrul societății „Salba literară" a teologilor români uniți), la Cluj (unde a urmat cursurile Facultății de Litere și Filosofie în perioada 1900-1902, obținând în 1903 licența în greacă, latină și română, apoi titlul de doctor în română) și la Roma (unde a dobândit doctoratul în litere și filosofie), și-a legat activitatea didactică de Liceul din Beiuș, unde a profesat cu începere din 1902 (cu o întrerupere în anii 1904-1909, când a fost profesor la Năsăud). Bun cunoscător al învățământului secundar transilvănean, Alexandru Pteancu a fost numit, la 12 august 1919, de către Valeriu Branișteș (din martie 1919 șeful Resortului de Culte și Instrucțiune Publică al Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și Ținuturilor românești din Ungaria), în funcția de director regional al învățământului secundar de stat pentru circumscripția Oradea-Mare. Ceilalți trei directori regionali (denumiți prodirectori sau directori supremi) erau: Andrei Bârseanu pentru circumscripția Sibiului (fost profesor la Școlile Centrale din Brașov și președinte al ASTRA), Valeriu Seni pentru circumscripția Clujului (fost profesor la Liceul din Năsăud) și Ioan Petrovici pentru circumscripția Timișoara (fost profesor la Liceul din Brașov). După dizolvarea Consiliului Dirigent la 4 aprilie 1920, Alexandru Pteancu a devenit, din 1921, inspector general al învățământului secundar din Transilvania, iar din 1923, inspector general al învățământului secundar, însărcinat cu controlul învățământului particular minoritar din România. În anul 1925 a fost atașat pe lângă delegatul României la Societatea Națiunilor, Nicolae Petrescu-Comnen (atunci trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Berna), în vederea susținerii răspunsului guvernului român în problema reclamațiilor maghiarilor din Transilvania, ulterior respinse de forul internațional. *139 de ani de la nașterea profesorului și preotului Alexandru Pteancu*, în „Buletin de Carei", 19 mai 2017; „Gazeta Oficială", nr. 48, 16 aug. 1919; *Decretele, regulamentele și ordonanțele Consiliului Dirigent din Transilvania publicate în Gazeta Oficială din 1918-1920. (Retipărire)*, Editura Buletinului Justiției din Cluj, Tipografia Cărților Funduare Cluj, 1929, p. 467.

[2] *Datoria noastră*, „Cele Trei Crișuri. Revistă de cultură", Oradea-Mare, a. I, nr. 1, 15 apr. 1920, p. 1.

totodată menirea de a realiza o unitate culturală națională prin întărirea legăturilor populației de la orașe și de la sate, încurajarea muncii, reunirea locuitorilor la serbări populare, teatre, cinematografe, expoziții (care vor putea prezenta o gamă largă de exponate, de la lucru manual, costume, artă națională caracteristică diverselor regiuni, obiecte casnice sau produse ale școlilor rurale, urbane ori profesionale locale, la mașini agricole etc.). Se avea în vedere cultivarea muzicii românești (corală și instrumentală), a dansurilor populare, păstrarea portului popular. Într-o perioadă în care aceste instituții se cristalizau la nivel regional pe teritoriile vechii României, unde se înregistra și fenomenul înfloririi ateneelor populare[3], iar peste munți activau în noi condiții așezămintele ASTRA, doar câțiva ani mai târziu Fundația Culturală Regală „Principele Carol" organizând sistematic diseminarea culturii la nivel rural și urban prin formula căminelor culturale, Reuniunea „Cele Trei Crișuri" propunea pentru ardeleni încă din 1919 o structură coerentă a caselor naționale, cărora urma să nu le lipsească, alături de secțiunea culturală (concentrată în jurul sălii de lectură, conferință și festivități și care putea servi de asemenea manifestărilor teatrale, cinematografice sau expoziționale, fiindu-i alăturată o bibliotecă întrunind secțiunile specifice – literară, istorică și științifico-populară) și secțiunile sanitară (starea sanitară a populației urmând a fi îmbunătățită prin educația igienei, înființarea de băi, infirmerii, spitale, încurajarea practicării activităților sportive) sau economică (munca, în mod special cea meșteșugărească tradițională și lucrul manual la femei urmau să fie răsplătite prin vinderea produselor, existând totodată și recompense sub formula premiilor în bani sau obiecte casnice). În context particular transilvănean, aceste „case naționale" erau în primul rând „centre de răspândire a culturii românești" și loc de întâlnire al populației din întreaga regiune. Acest apel-program al Reuniunii „Cele Trei Crișuri" era astfel inițiat și susținut de forțele naționale fundamentale de la granița de vest, Biserica (atât cea ortodoxă, cât și cea unită cu Roma), Armata și noua Administrație românească, comitetul Reuniunii fiind compus din Episcopul unit Demetriu Radu, vicarul episcopal Roman Ciorogariu și generalul Marcel Olteanu (comandantul Diviziei a XVII-a a Armatei Române) în calitate de președinți, din prefectul județului Nicolae Zigre, șeful Resortului de Justiție al Consiliului Dirigent, Aurel Lazăr, coloneii George Bacaloglu și Nicolae Batîr în calitate de vicepreședinți[4].

Pe de altă parte, în contextul cultural al Oradiei interbelice, un loc important în promovarea literaturii și a scrisului românesc a fost jucat de revista „Familia". Periodic românesc tipărit la Pesta de Iosif Vulcan în perioada iunie 1865 – aprilie 1880, iar mai apoi, prin contribuția

[3] Ateneele populare erau locuri de reunire și cadre propice animației culturale, în aceste așezăminte de cultură sălile de spectacol, respectiv de bal și întruniri, fiind, de regulă, distincte. Desigur că în mediul urban prima posibilitatea opțiunilor pentru manifestările cultural-recreative, care puteau fi organizate și în spațiile cantinelor și cluburilor muncitorești, în depouri sau pe stadioanele uzinelor. În ceea ce privește termenul de ateneu, acesta era, desigur, mult mai vechi – dacă e să ne referim la Societatea Literară „Ateneul Român" fondată în 1865 – desemnând in primis un salon cultural destinat afirmării cunoașterii și care se dorea acum propus la nivelul vulgului. Scopul ateneelor populare, ca instituții culturale, era unul educativ, și anume propagarea cunoștințelor folositoare poporului, în special claselor sociale de mijloc, prin intermediul unor cursuri și conferințe publice. În județul Putna, de exemplu, în anul 1925 funcționau 10 atenee populare, unele fiind deosebit de active (spre exemplu la Ateneul Popular „Ciprian Porumbescu" din Suceava au fost asigurate în iulie 1925 nu mai puțin de 5 schimburi artistice). Un cunoscut exemplu de astfel de instituție, creat prin mecenat și nu ca urmare a unei politici statale, este Ateneul Popular „Maior Gheorghe Pastia" din Focșani. Detalii în Ionuț Iliescu, Horia Dumitrescu, *Ctitoriile Maiorului Gheorghe Pastia*, Ed. Pallas, Focșani, 2004, 509 p.

[4] „Cele Trei Crișuri", a. I, nr. 1, 15 apr. 1920, p. 33-35. Vezi și Cristina Elena Marian, *Reuniunea Culturală „Cele Trei Crișuri" din Oradea*, în „Cele Trei Crișuri", Serie Nouă, an. VII, nr. 11-12, noiembr.-dec. 1996, p. 8.

aceluiași scriitor și publicist, la Oradea, în anii antebelici (aprilie 1880 – decembrie 1906), revista „Familia" și-a încetat apariția odată cu moartea fondatorului și proprietarului său[5]. Reluarea tradiției orădene a „Familiei" (anume în 1926-29, respectiv 1934-40[6], cu o întrerupere cauzată de Marea Criză economică și cu suspendarea forțată a apariției în urma Dictatului de la Viena) s-a făcut tot în contextul politicii culturale naționale a României unificate la granița de vest și prin contribuția unei personalități mai puțin cunoscute a vieții literare și publicistice românești, Mihail G. Samarineanu, figură treptat recuperată de istoriografia recentă[7]. Provenit dintr-o familie aromânească din Macedonia, care s-a distins prin militantismul său în favoarea păstrării identității naționale a românilor sud-dunăreni din Pind, și stabilit în vechiul Regat în 1913, Mihail G. Samarineanu va ajunge în Ardeal în 1918, desfășurând mai întâi o activitate publicistică la Brașov, iar mai apoi orientându-se spre Oradea. Așezarea sa aici în 1920 nu a fost întâmplătoare, fiind solicitat de colonelul George Bacaloglu, pe care îl cunoscuse în anii războiului, în vederea susținerii vieții cultural-publicistice la granița de vest. Mihail G. Samarineanu a contribuit astfel nemijlocit, alături de George Bacaloglu, la publicarea revistei „Cele Trei Crișuri" și a reluat, în martie 1926, tipărirea „Familiei", fiind redactor-șef și director al celor două serii interbelice. Aceeași politică națională în plan cultural a inspirat și coordonat cele două reviste orădene, așa cum reiese și din cuvântul înainte care a deschis primul număr al „Familiei" orădene interbelice. La fel ca revista „Cele Trei Crișuri" cu câțiva ani mai înainte, „Familia" își propunea să contribuie la opera „de luminare și întărire prin cultură" a poporului român, în primul rând dintr-o „datorie națională" față de statul unificat, militând „pentru păstrarea la baza organizațiunii noastre sociale a ideii naționale", pentru „întărirea culturii naționale" și „pentru stârpirea tuturor curentelor disolvante de stat, fie că aceste curente ar porni din sânul elementelor centrifuge din interior, adversare unei organizațiuni de stat și unei culturi naționale, fie că ele ar fi create și alimentate împotriva ființei noastre naționale, de elemente din afară"[8].

Organe de propagandă românească la frontiera de vest a țării, cele două reviste s-au bucurat de colaborarea a numeroși intelectuali români, nume de prim rang ale culturii naționale, mai ales în anii '30, când literatura autohtonă și curentele de idei au reușit să atingă mult dorita sincronizare cu trendul cultural european. Pentru revista „Familia" s-a remarcat în mod special cea de-a doua serie interbelică, care a întrunit cele mai selecte colaborări, cronicarul literar al periodicului din anii 1934-40, literatul Octav Șuluțiu, contribuind mult la consolidarea prestigiului publicației, la fel ca și dorința lui M. G. Samarineanu de a o scoate de pe coordonatele tradiționaliste pe care pornise și a o înscrie pe linia orientărilor moderniste profesate de literatura română a epocii (din 1938 „Familia" a devenit revista Asociației Scriitorilor Români din Ardeal)[9]. Intenția noastră în studiul de față este să subliniem în acest context, al rolului celor două periodice orădene în politica națională în sfera culturii promovată coerent de România Mare la granița de

[5] Pentru revistă vezi Florina Ciure, Lucia Cornea, *Relațiile culturale româno-italiene reflectate în paginile revistei „Familia", seria I (1865-1906)*, în „Crisia", Oradea, XLII, 2012, p. 81.

[6] Vezi L. Cornea, *Revista „Familia", seria a III-a (1934-1940). Indice bibliografic*, în „Crisia", VIII, 1978, p. 667-703.

[7] Vezi contribuțiile semnate de Gabriel Moisa, *Elită locală și identitate națională la frontiera de vest a României în perioada interbelică: Mihail G. Samarineanu și George A. Petre*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2020, p. 131-206; Idem, *Mihail G. Samarineanu – militant pentru consolidarea identității românești la frontiera de vest a României în perioada interbelică*, în *Conferința „Latinitate. Romanitate. Românitate. Ediția 5, Chișinău, Moldova, 5-6 noiembrie 2021*, ed. Liliana Rotaru, Chișinău, CEP USM, 2022, p. 199-201.

[8] Vasile Cotruș, *Cuvânt înainte*, în „Familia", Oradea, a. I, nr. 1, mart. 1926, p. 1.

[9] Marcela-Claudia Moza (Erdelyi), *Alexandru Andrițoiu and the Fifth Series of the „Familia" Journal. A Study in the Aesthetic-political Interactionism. Ph.D. Thesis. Abstract*, Alba Iulia, 2023, p. 12-13.

vest, contribuția italienistului Alexandru Marcu la amintitele reviste, personalitatea profesorului Marcu, din 1933 titularul Catedrei de Limba și Literatura Italiană a Universității din București – cu o activitate de altfel pusă în slujba promovării și difuzării literaturii italiene în cultura românească interbelică, unde se lovea încă de preeminența modelului francez – fiind indiscutabil legată de propaganda culturală românească. Aceasta era desfășurată în anii interbelici mai întâi prin Direcția Presei și a Informațiilor (cu o subordonare diversă de-a lungul anilor, fiind încadrată Ministerului de Interne, Ministerului Regal al Afacerilor Externe, iar mai apoi trecută în subordinea directă a Consiliului de Miniștri). În cadrul amintitei instituții, coordonată de un director, Alexandru Marcu a funcționat încă din anii ’20, desfășurând activități de propagandă culturală[10]. Din 1927 a ocupat funcția de subdirector al Biroului Presei și Propagandei din Ministerul Regal al Afacerilor Străine, fiind colaboratorul preferat al directorilor N. Dianu și Eugen Filotti, mai ales pe probleme de politică editorială și a continuat să dețină funcția și după ianuarie 1930, când amintita Direcție a Presei și informațiilor din Ministerul Afacerilor Străine a intrat în subordinea directă a Consiliului de Miniștri[11]. Probabil nu întâmplător, prima semnalare a activității sale editoriale și de traducător apare în revista „Familia” în 1927. Alexandru Marcu a

[10] Despre începuturile activității sale de propagandă culturală amintim că, aflat la Florența la începutul anilor ’20 pentru studii postuniversitare în cadrul Reale Istituto di Studi Superiori e di Perfezionamento (încheiate cu susținerea tezei de doctorat în litere în 1922), Alexandru Marcu a demarat o activitate publicistică în favoarea promovării culturii românești în Italia. În contextul organizării primei ediții a Expoziției Internaționale a Cărții de la Florența (pregătită încă de la finele anului 1921 și desfășurată în perioada 8 mai – 8 august 1922), tânărul doctorand lansa un apel la București în noiembrie 1921, în paginile proaspăt înființatei reviste de cultură italiană „Roma”, în vederea susținerii propagandei culturale românești la amintita manifestare, la care România va participa apoi prin grija Fundației „Principele Carol” condusă atunci de Gheorghe Mugur, volumele expuse constituind ulterior, prin donație, un fondul de carte românesc la Florența. În 1923, Alexandru Marcu va prezenta chiar un plan coerent de propagandă culturală românească în Italia, expus tot în paginile revistei „Roma” și care avea două linii directoare: o revistă românească tipărită în italiană, științifică, dar și de popularizare, cu articole semnate de marile nume ale culturii române (mai riguroasă decât „Italo-Romena” lui Alfred Nicolau și „Romania” lui Michele Silvestri) și un oficiu de traduceri din limba română, cu o activitate bine coordonată. Legat de activitatea desfășurată de Alexandru Marcu în domeniu amintim că, după perioada studiilor la Școala Română de la Roma (1922-24, ani în care va inița colaborarea cu revistele „Gândirea” și „Lamura”, ambele tipărite sub patronajul Fundației Culturale Regale „Principele Carol” și la care a contribuit cu traduceri din literatura italiană, cronici italiene și articole ce reafirmau necesitatea unei mai susținute activități de propagandă culturală românească în Italia), la puțin timp după întoarcerea sa din Italia, tânărul Marcu a primit din partea Fundației Culturale „Principele Carol” misiunea de a îngriji publicația de propagandă redactată de Fundație în limba italiană, „Rassegna Culturale della Romania”, buletin apărut din martie 1925 în vederea participării românești la a doua Expoziție internațională a Cărții de la Florența (deschisă în perioada mai-iunie 1925), participare organizată tot de amintita fundație regală și care i-a avut ca delegați acolo pe Alexandru Marcu și Emanoil Bucuța. De amintit că Alexandru Marcu va funcționa în cadrul amintitei Fundații „Principele Carol”, contribuind nemijlocit la difuzarea literaturii române în străinătate. Veronica Turcuș, *Alexandru Marcu (1894-1955) și cultura italiană în România interbelică (Profil bio-bibliografic). Alexandru Marcu e la cultura italiana in Romania tra le due guerre mondiali (Bio-bibliografia)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1999, p. 28-33, 57-60; *Prof. Alex. Marcu, Subsecretar de Stat la Ministerul Propag. Naționale*, în „Cele Trei Crișuri”, a. XXIII, no. 1-2, ian.-febr. 1942, p. 23; Carla Campisano, *La Fiera internazionale del Libro di Firenze 1922-1932*, „La Fabbrica del Libro. Bollettino di storia dell'editoria in Italia”, Milano, Istituto Lombardo di Storia Contemporanea, Franco Angeli, a. XIII, 2007, 1, p. 19-22.

[11] V. Turcuș, *op. cit.*, p. 123. Structura, dependentă apoi direct de Consiliul de Miniștri, a fost transformată în Subsecretariat de Stat pentru Presă și Informații al Internelor și s-a autonomizat treptat în anii regimului monarhic autoritar al lui Carol al II-lea, pentru a fi ridicată, la 28 septembrie 1939, la rangul de Minister al Propagandei Naționale. Statul național legionar a transformat ministerul în Subsecretariat de Stat pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri, iar regimul antonescian l-a restaurat, Nichifor Crainic fiind însărcinat, din 27 ianuarie 1941, cu Propaganda națională. Ulterior structura a fost reorganizată la 30 aprilie 1941, iar de la 26 mai Mihai Antonescu a avut conducerea interimară a Ministerului Propagandei.

fost apoi consilier pe lângă Ministerul Muncii, în perioada când la conducerea acestuia se afla Mihail Ralea, iar în 1940-1941 a fost Secretar General al Ministerului Educației Naționale (ministerul era atunci reunit cu cel al Culturii și Cultelor). În succesiunea numirii, la 21 iunie 1941, a lui Mihai Antonescu – ministru de stat și ministru al Propagandei Naționale – în calitate de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, la 4 decembrie 1941 Alexandru Marcu este numit de Ion Antonescu ministru subsecretar de stat la Departamentul Propagandei, conducând efectiv amintita structură instituțională.

Menționăm de asemenea aici că ambele periodice, atât „Cele Trei Crișuri" cât și „Familia", au fost continuate la București după cedarea Transilvaniei de Nord. Revista „Familia" a inaugurat a IV-a ei serie la București în ianuarie 1941, tot sub conducerea lui M. G. Samarineanu și sub auspiciile tipografiei „Universului"[12], iar „Cele Trei Crișuri", revendicându-se tot ca o tipăritură orădeană, avea inscripționat alături de titlu, de la numărul 9-10 pe septembrie-octombrie 1940, prin grija directorului fondator și proprietar al revistei, George Bacaloglu, că sediul provizoriu se afla la București (pe Strada Regală nr. 14) „până la reconstituirea pe marginea de apus a țării", intenția de a reveni la frontiera de vest în acei ani zbuciumați fiind evidentă întrucât de la nr. 3-4, pe martie-aprilie 1941, se venea cu precizarea că Aradul sau Timișoara vor fi orașele în care avea să fie relocată publicația. Ambele periodice au apărut până în 1944 și în etapa lor bucureșteană au găzduit numeroase contribuții privitoare la activitatea lui Alexandru Marcu – în epoca respectivă subsecretar de stat la Propaganda Națională – în general material destinat propagandei culturale italiene în România, dat fiind că era vorba de unul dintre aliații militari ai momentului, dar și numeroase referințe la opera italienistului[13]. Atenția sporită acordată

[12] M. G. Samarineanu, *Familia la București*, în „Familia. Revistă lunară de cultură", București, „Universul", a. 76, seria IV, nr. 1, ian. 1941, p. 93-94. Dorința păstrării tradiției revistei era acum afirmată pregnant, întrucât primul număr al seriei bucureștene indica 1941 ca al 76-lea an al apariției publicației, insinuând o continuitate neîntreruptă din 1865. Directorul publicației preciza totodată subtil că în noul context politic, al statului național legionar în care cenzura era deosebit de activă, multe dintre articole – legate de problematica transilvană – au fost retrase, sub imperiul vremurilor, încredințând cititorii că acel cuvânt pe care îl așteaptă din partea revistei nu că n-a fost scris, însă „cuvântul rostit răspicat n-a mai putut apare deocamdată". Ultimul număr apărut la Oradea, cel pe mai-iunie 1940 (ser. III, a. VII, nr. 5-6), era dedicat Restaurației regale și se deschidea cu articolul lui M. G. Samarineanu, *Povestea unei restaurații. Zece ani de domnie*.

[13] Pentru „Cele Trei Crișuri" vezi *Prof. Alex. Marcu, Subsecretar de Stat la Ministerul Propag. Naționale*, în „Cele Trei Crișuri", a. XXIII, nr. 1-2, ian.-febr. 1942, p. 23 [cu o fotografie a profesorului Al. Marcu]; *Scurte informații*, în „Cele Trei Crișuri", a. XXIII, nr. 1-2, ian.-febr. 1942, p. 41; nr. 3-4, mart.-apr. 1942, p. 81 [se anunță publicarea vol. *Valoarea artei în Renaștere* la Ed. Scrisul Românesc]; *„Cele Trei Crișuri". Amiciția Italo-Română*, în „Cele Trei Crișuri", a. XXIII, nr. 3-4, mart.-apr. 1942, p. 69 [cu o fotografie a lui Al. Marcu; referiri la adunarea generală a asociației „Amiciția Italo-Română" cu ocazia aniversării, în luna martie, a fondării Fasciilor italiene de Luptă/Fasci italiani di combattimento, mișcare politică precursoare a Partidului Național Fascist al lui Mussolini; asociația era condusă de Octav Onicescu și îl avea ca vicepreședinte, din 1939, pe profesorul Al. Marcu, care a apreciat pozitiv activitatea societății și a oferit cu respectivul prilej un interviu ziarului roman „La Tribuna", punctând pe ideea colaborării militare româno-italiene pe frontul de răsărit]; *Alexandru Marcu – Valoarea artei în Renaștere – Scrisul Românesc, 1942*, în „Cele Trei Crișuri", a. XXIII, nr. 5-6, mai-iun. 1942, p. 119 [la rubrica „Cărți"]; *D. prof. Alexandru Marcu la Roma*, în „Cele Trei Crișuri", a. XXIII, nr. 5-6, mai-iun. 1942, p. 117 [cu o fotografie; cronica vizitei lui Al. Marcu în Italia ca subsecretar de stat la Ministerul Propagandei Naționale și referiri la conferința *Solitudine romena* ținută de profesor la Institutul Național de Cultură Fascistă din capitala Italiei]; *Alexandru Marcu – Aspecte Italiene – Ed. Cugetarea*, în „Cele Trei Crișuri", a. XXIII, nr. 9-10, sept.-oct. 1942, p. 199 [la rubrica „Cărți", fiind apreciată „pasiunea constantă și creatoare pentru aspectele multiple ale spiritului italian" dovedită de Alexandru Marcu, acesta fiind considerat „mai mult decât un istoriograf și un traducător de prestigiu" care „a făcut din cercetarea culturii italiene o adevărată disciplină umanistă, cu ramificații în toate domeniile spiritului, raportate la fenomenul italian"]; *Scurte informații*, în „Cele Trei Crișuri", a. XXIII, nr. 11-12, noiembr.-dec. 1942,

activității profesorului Marcu rezulta din caracterul propagandistic al revistelor, asumat și în noua formulă din capitală.

Colaborarea italienistului Alexandru Marcu la cele două periodice orădene a început în 1930, coincizând cu afirmarea activității sale în cadrul Direcției Presei, cu ascensiunea în viața politică a țării (apropiat al lui Mihail Manoilescu – cu care avea o legătură îndepărtată de rudenie – Marcu a candidat la alegerile din iunie 1931 pentru Camera Deputaților pe listele Uniunii Naționale pentru un loc de deputat în județul Soroca, intrând în Parlament pentru un an și făcând parte din grupul lui Manoilescu, devenind ulterior apropiat cercului revistei „Lumea Nouă")[14], dar și cu impunerea numelui său în mediile științifice și literare interne sau din Peninsulă, lucrările sale fiind avute în vedere de Academia Română pentru premiere. În numărul pe martie-aprilie 1930, revista „Cele Trei Crișuri" publica traducerea făcută de Alexandru Marcu unei bucăți de umor negru din literatura italiană, povestirea lui Raffaele Calzini, *Înmormântarea iernii*. Materialul fusese preluat din numărul pe 28 iulie 1929 al revistei culturale bucureștene „Adevărul Literar și Artistic" în contextul în care întregul număr pe martie-aprilie 1930 al periodicului orădean era dedicat umorului românesc, fiind incluse și „mostre" de umor francez, respectiv italian[15]. Nu considerăm întâmplătoare includerea în revistă a traducerii lui Alexandru Marcu, precum și deschiderea mai largă a revistei spre propaganda culturală condusă de la București. În lunile premergătoare Restaurației regale în care Guvernul Iuliu Maniu milita pentru o monarhie solidă și un organism statal mai puternic articulat în toate componentele sale, inclusiv în ceea ce privește linia politicii culturale, când coordonarea presei era trecută în nemijlocita dependență a Consiliului de Miniștri, revista

p. 241 [despre antologia *Ce a spus Mussolini* de Al. Marcu]; Traian Bîrăescu, *Banatul și „Săptămâna bănățeană"*, „Cele Trei Crișuri", a. XXIV, nr. 5-6, mai-iun. 1943, p. 110 [aprecierile lui Al. Marcu făcute cu ocazia „Săptămânii Banatului", desfășurată în primăvara anului 1943, mai ales referirile sale la scrisul bănățean, „o puternică și superioară expresie de artă românească"]; *Comemorarea lui N. Iorga la Academia Română*, în „Cele Trei Crișuri", a. XXIV, nr. 5-6, mai-iun. 1943, p. 113 [numele lui Al. Marcu este amintit între cele care au marcat participarea oficială la amintitul eveniment, alături de cel al lui Ion Antonescu, al lui Mihai Antonescu în calitate de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și ale altor doi miniștri, profesorul Ion Petrovici, aflat în fruntea Culturii Naționale și generalul Constantin Pantazi, ministrul Apărării Naționale]; *Emilio de Marchi – Însemnările unui om năcăjit – Ed. Scrisul Românesc*, „Cele Trei Crișuri", a. XXIV, nr. 5-6, mai-iun. 1943, p. 119 [la rubrica „Cărți", referire la transpunerea de către Al. Marcu a romanului *Demetrio Pianelli* scris de Emilio De Marchi în spiritul umorismului manzonian]; *Scurte informații*, „Cele Trei Crișuri", a. XXIV, nr. 5-6, mai-iun. 1943, p. 121. [Al. Marcu e decorat de Regele Vittorio Emanuele al III-lea pentru merite culturale, primind, alături de ministrul Culturii naționale, profesorul Ion Petrovici, Marea Cruce cu cordon a Acvilei Romane; Ordinul Civil și Militar al Acvilei Romane era un ordin cavaleresc instituit de Vittorio Emanuele al III-lea – care a fost și unicul său Mare Maestru – în 1942 pentru a-i recompensa pe străinii care și-au adus contribuții civile sau militare la promovarea imaginii Italiei și a fost conferit până în 1943, fiind apoi suspendat, în octombrie 1944, ca ordin de inspirație fascistă]. Amintim totodată numeroasele fotografii publicate în anii '40 în revista „Cele Trei Crișuri" în care apare figura lui Alexandru Marcu, mai ales din momentul în care l-a secondat pe Mihai Antonescu la cârma Propagandei românești (vezi, de exemplu, fotografia care îl înfățișează pe Mihai Antonescu vorbind la Radio cu ocazia împlinirii a doi ani de când mareșalul Ion Antonescu se afla la conducerea statului, fiind asistat de Al. Marcu, Al. Bădăuță, atunci secretar general al Departamentului propagandei românești și de avocatul Vasile Ionescu, directorul general al societății de Radiodifuziune – „Cele Trei Crișuri", a. XXIII, nr. 9-10, sept.-oct. 1942, p. 165 sau fotografia lui Alexandru Marcu alături de Ion Antonescu ascultând corul „Ion Vidu" din Lugoj la serbările Săptămânii Banatului, organizată în primăvara anului 1943 – „Cele Trei Crișuri", a. XXIV, nr. 3-4, mart.-apr. 1943, p. 44).

[14] V. Turcuș, *op. cit.*, p. 124-127.

[15] Raffaele Calzini, *Înmormântarea iernei* (trad. de Alexandru Marcu), în „Adevărul Literar și Artistic", a. IX, nr. 451, 28 iul. 1929, p. 2; „Cele Trei Crișuri", a. XI, nr. 3-4, mart.-apr. 1930, p. 48-49 [Sub genericul „Umorul italian"].

„Cele Trei Crișuri" își deschidea o redacție și administrație și la București (pe Strada Regală nr. 18) din dorința unui mai strâns contact cu viața culturală a capitalei, administrația ei de aici urmând să contribuie la o mai rapidă difuzare a periodicului în regiunile Vechiului Regat, Basarabiei și Bucovinei. Deschiderea redacției bucureștene s-a făcut pe fondul unui interes sporit pentru promovarea publicațiilor de propagandă culturală și națională, direcția revistei precizând totodată că „Centrala din Oradea rămâne același organ de conducere și de radiere ca și până acum"[16]. Mai mult, amintim că publicația „Cele Trei Crișuri" era tipărită, din 1926, sub auspiciile Editurii craiovene „Scrisul Românesc"[17], editură cu care Alexandru Marcu a colaborat din 1927, dat fiind că italienistul era legat în mod deosebit de mediul cultural al Craiovei, unde familia sa se stabilise pe când el urma studiile primare și unde și-a desăvârșit pregătirea secundară în cadrul Liceului „Carol I" (la Editura „Scrisul Românesc" i-au apărut lui Alexandru Marcu, în 1930-31, cele două volume ale ediției comentate din Vasile Alecsandri, *Proza. Amintiri, povestiri romantice*, respectiv *Călătorii – misiuni diplomatice*, acolo își va publica, în 1932-34, traducerea *Divinei Comedii* dantești, precum și volumele de însemnări de călătorie din 1937-39, o serie de traduceri din literatura italiană, iar în 1942, opera sa fundamentală în domeniul studierii fenomenului Renașterii, *Valoarea artei în Renaștere*)[18].

În plus, tendința centripetă a politicii românești în sfera culturii din anii respectivi emerge și dintr-un alt detaliu de organizare instituțională: la începutul anului 1930, Reuniunea și Revista „Cele Trei Crișuri" și-au transferat sediul în Casa Națională a Oradiei, instituție aflată în planul de propagandă culturală al Reuniunii încă din 1919[19]. Iar după deschiderea noului sediu bucureștean, Reuniunea și-a împlinit și un alt deziderat afirmat în 1919, acela de a organiza un salon artistic permanent. Revista „Cele Trei Crișuri" a organizat la sediul din capitală o expoziție de artă, pictură și sculptură cu caracter permanent, sub numele de Salonul de artă „Cele Trei Crișuri"[20].

Din momentul în care Alexandru Marcu a publicat primul său material în revista „Cele Trei Crișuri", periodicul îi va prezenta activitatea științifico-literară în scurte note de lectură sau

---

[16] „Cele Trei Crișuri", a. X, nr. 9-10, sept.-oct. 1929, p. 141.

[17] Numărul 8-9 pe august-septembrie 1926 al revistei „Cele Trei Crișuri" era publicat la Tipografia „Transilvania" din Oradea (cele anterioare ieșind din teascurile Tipografiei „Cele Trei Crișuri"), iar de la numărul 10, pe octombrie 1926, publicația era imprimată prin grija Editurii „Scrisul Românesc" la Craiova. „Cele Trei Crișuri", a. VII, nr. 8-9, aug.-sept. 1926, p. 130; nr. 10, oct. 1926, p. 150.

[18] Alexandru Marcu a colaborat și la revista „Scrisul Românesc" (apărută la Craiova în anii 1927-28 prin grija criticului literar Dumitru Tomescu) cu prezentări ale curentelor și personalităților afirmate în cultura și scrisul literar din Italia momentului. V. Turcuș, *Alexandru Marcu. Il destino di un italianista romeno*. Traduzione dal romeno di Cristian Alexandru Damian, Accademia Romena, Centro di Studi Transilvani, Cluj-Napoca, 2009, p. 229, 232.

[19] Noul sediu al Reuniunii și Revistei a fost deschis de o vizită publică a colonelului George Bacaloglu și al numeroasei asistențe care a urmărit conferința sa pe tema *Presei românești*, ținută sub auspiciile Ateneului Român la 27 februarie 1930. Sediul Casei Naționale fusese amenajat cu o serie de obiecte de artă, picturi, sculpturi, autografe, documente „evocând trecutul și prezentul neamului nostru, constituind, pe lângă o mângâiere a sufletului, un centru de atracție românesc, în mijlocul minoritarilor, la granița de vest a țării". „Instituția și revista noastră – preciza redacția publicației „Cele Trei Crișuri" la începutul anului 1930 – […] descinde în acest nou local de înfrățire al bunilor români, oferind toată garanția că și pe viitor această instituție și organ de propagandă vor servi, cu același folos și avânt înălțător, cauza culturii naționale". „Activitatea acestei Instituțiuni de manifestări românești – anunța redacția „Cele Trei Crișuri" în numărul pe martie-aprilie 1930 – intrând în al 11-lea an de existență ocupă azi locul de cinste în acest nou local. Biblioteca revistei, care se îmbogățește zi de zi, servește nevoile culturale ale orașului și județului". *Noul sediu al Reuniunei și Revistei „Cele Trei Crișuri" în Casa Națională a Oradiei*, în „Cele Trei Crișuri", a. XI, nr. 1-2, ian.-febr. 1930, p. 25.

[20] „Cele Trei Crișuri", a. XI, nr. 3-4, mart.-apr. 1930, p. 50.

îi va recenza în mod constant cărțile și studiile[21] – cu începere chiar de la numărul pe mai-iunie 1930, când George Băiculescu dedica o cronică Editurii „Scrisul Românesc" și colecției acesteia, „Clasicii Români Comentați", îngrijită de istoricul literar Nicolae Cartojan, profesor la Universitatea din București, menționând și recenta apariție în colecție a ediției comentate din proza lui V. Alecsandri, datorată lui Alexandru Marcu[22] – și îi va pune în lumină opera dedicată stimulării raporturilor culturale româno-italiene[23].

Remarcăm și faptul că materialele semnate de Alexandru Marcu în revista „Cele Trei Crișuri" (ca, de altfel, unele dintre contribuțiile sale la „Familia") au apărut în cadrul unor numere tematice, așa cum a fost și cazul traducerii din Calzini în volumul dedicat umorului în literatură. Astfel un material despre *Academia Italiană* – creație nouă și unificatoare a regimului mussolinian, decretată în 1926 și inaugurată la 27 octombrie 1929 – a fost inclus în 1934 în numărul revistei „Cele Trei Crișuri" dedicat realizărilor Italiei Fasciste[24], articolul pe tema *Institutului Academic Român din Roma* a fost publicat într-un număr din „Cele Trei Crișuri" dedicat Școlii Românești (studiul lui Marcu fiind plasat sub genericul „Școalele românești din Franța și Italia" alături de cel al lui Ion Breazu despre instituția de la Fontenay-aux-Roses)[25], în

[21] Numele lui Alexandru Marcu este menționat pentru prima dată în revista „Cele Trei Crișuri" în 1921, cu ocazia prezentării numărului 4 al revistei de cultură italiană „Roma" din anul respectiv, când este menționată recenzia sa la cartea de nuvele a lui Marino Moretti, *Personaggi Secondari*; apoi în 1926, la o notă despre ciclul de conferințe al Institutului de Cultură Italiană din București, unde Al. Marcu susținuse conferința *În Umbria cu Jacopone da Todi*; de asemenea, în cadrul unei note bibliografice dedicată primului număr pe 1926 al revistei tradiționaliste „Gândirea" (reluată după un an de întrerupere), la care colaborase și tânărul italienist; de asemenea, în anul 1928, este menționat în înșiruirea colaboratorilor volumului omagial Ion Bianu, realizat cu ocazia împlinirii a 70 de ani de viață și a unei jumătăți de secol de activitate culturală. Vezi *Roma No. 4*, „Cele Trei Crișuri", a. II, nr. 10, 15 mai 1921, p. 317-318 [la rubrica „Reviste"]; *Cicluri de conferințe*, „Cele Trei Crișuri", a. VII, nr. 2, febr. 1926, p. 38 [la rubrica „Note"] *„Gândirea" (nr. 1, 1926)*, „Cele Trei Crișuri", a. VII, nr. 3-4, mart.-apr. 1926, p. 62-63 [la rubrica „Reviste"]; George Băiculescu, *Două sărbătoriri: Ion Bianu și I. Al. Brătescu-Voinești*, în „Cele Trei Crișuri", a. IX, nr. 2, febr. 1928, p. 45-46.

[22] G. Băiculescu, *„Scrisul Românesc", Craiova*, în „Cele Trei Crișuri", a. XI, nr. 5-6, mai-iun. 1930, p. 73 [la rubrica „Cronica culturală"].

[23] La finele anului 1930, într-un bilanț al realizărilor culturale din primul deceniu al României unificate publicat în „Cele Trei Crișuri", D. Murărașu înscria lucrările lui Marcu printre cele ale tinerei generații de istorici apreciată de Academia Română (alături de contribuțiile lui P. P. Panaitescu, Gheorghe Brătianu sau Andrei Oțetea). Până atunci Marcu tipărise sub auspiciile Academiei Române două contribuții în „Memoriile Secțiunii Literare", *Romanticii italieni și românii*, respectiv *V. Alecsandri și Italia*, însă lucrarea publicată de tânărul italienist în 1930 la București la Editura „Cartea Românească", *Conspiratori și conspirații în epoca renașterii politice a României 1848-1877*, a atras în mod deosebit atenția înaltului for științific al țării, care a și acordat cărții Premiul „Gheorghe Asachi" pe 1931 (vezi D. Murărașu, *Realizări culturale*, în „Cele Trei Crișuri", a. XI, nr. 11-12, noiembr.-dec. 1930, p. 125; V. Turcuș, *op. cit.*, p. 63-66). Vezi, de asemenea, *Dante – Infernul: Traducere de Al. Marcu – Scrisul Românesc, Craiova*, în „Cele Trei Crișuri", a. XIII, nr. 7-8, iul.-aug. 1932, p. 80 [la rubrica „Cărți"]; A. I., *Răposatul Matei Pascal, de Luigi Pirandello – Ed. Fundațiilor Culturale Regale – 1934*, în „Cele Trei Crișuri", a. XV, nr. 9-10, sept.-oct. 1934, p. 126 [la rubrica „Cărți"]; A. I., *Boccaccio. Decameronul – Trad. de Al. Marcu – Ed. Cartea Românească, 1936*, în „Cele Trei Crișuri", a. XVII, nr. 3-4, mart.-apr. 1936, p. 64 [la rubrica „Cărți"]; A. I., *Alexandru Marcu – Dalmația – Ed. Scrisul Românesc. 1939*, în „Cele Trei Crișuri", a. XX, nr. 1-2, ian.-febr. 1939, p. 39 [la rubrica „Cărți"]; *Raporturi culturale între Italia și România*, în „Cele Trei Crișuri", a. XXI, nr. 3-4, mart.-apr. 1940, p. 79. [la rubrica „Note"; Al. Marcu este distins cu Premiul San Remo – autore straniero].

[24] Al. Marcu, *Academia Italiană*, în „Cele Trei Crișuri", a. XV, nr. 5-6, mai-iun. 1934, p. 68-69.

[25] Idem, *Institutul Academic Român din Roma*, în „Cele Trei Crișuri", a. XVI, nr. 1-2, ian.-febr. 1935, p. 13-15. Amintim că studiul pe tema Școlii Române de la Roma este o preluare, fiind apărut mai întâi, în 1930, în revista „Boabe de Grâu" (vezi Idem, *„Școala Română din Roma"*, în „Boabe de Grâu. Revistă lunară ilustrată de cultură", București, a. I, nr. 3, mai 1930, p. 147-151) și că a suscitat o polemică relativ scurtă cu Nicolae Iorga pe tema rolului avut de savant în fondarea instituției românești din capitala Italiei (vezi [Iorga, N.], *[„Boabe de Grâu", I, 3]*, „Revista Istorică", a. XVI,

timp ce o altă contribuție a profesorului Marcu la publicația orădeană, *Ravenna lui Dante*, a fost cuprinsă într-un număr din „Cele Trei Crișuri" dedicat latinității și problemei crizei „solidarității latine" anvizajată în preajma izbucnirii celui de-Al Doilea Război Mondial[26]. De asemenea, menționăm că materialul despre Ravenna fusese redactat în martie 1935 (așa cum apare menționat la finalul textului), fiind una dintre conferințele sale rostite la Radio-București (în data de 8 martie 1935)[27]. Tot în contextul propagandistic al regimului carlist au fost redactate și cele două contribuții publicate în „Cele Trei Crișuri" în anul 1940, ultimul an în care Alexandru Marcu va semna materiale în revistă. În numărul pe martie-aprilie 1940 al periodicului, italienistul a tipărit o notă intitulată *Prieteniile noastre nobile*. Încadrată tot într-o secțiune tematică a numărului, *Delegația „Străjii Țării în Italia"* – dedicată vizitei din februarie 1940 a reprezentanților organizației în frunte cu Teofil Sidorovici în Italia mussoliniană la invitația lui Ettore Muti, secretarul general al Partidului Fascist, dar și la Sfântul Scaun în căutarea unui sprijin politic la Roma –, nota lui Al. Marcu evidențiază ideea unei susțineri italiene care poate fi obținută pe linia diplomației culturale, insistând pe figurile romaniștilor Giulio Bertoni și Arturo Farinelli[28]. Celălalt articol semnat de profesorul Marcu, *Cuvinte despre Italia*, apărut în numărul revistei „Cele Trei Crișuri" pe noiembrie-decembrie 1940 – după cedarea Ardealului de Nord și strămutarea periodicului la București – este un material preluat și repropus de publicație în noul context politic al statului național-legionar și al politicii sale (vezi vizita lui Ion Antonescu la Roma și Berlin în vederea aderării României la Pactul Tripartit, semnat de Antonescu în capitala Germaniei la 23 noiembrie 1940). Materialul a fost inițial textul unei conferințe susținută de profesor la Radio-București la 7 februarie 1939 cu ocazia unei Seri Naționale Italiene, fiind publicat succesiv în „Universul Literar" din 11 februarie 1939, însă probabil că alegerea sa pentru republicarea în „Cele Trei Crișuri" s-a datorat și creionării apologetice a personalității Ducelui, care corespundea liniei politice a momentului. Plasat în „Cele Trei Crișuri" imediat după articolul *Berlinul. Roma*, semnat de Alexandru Constant – atunci ministru subsecretar al Propagandei, instituția devenită Subsecretariat de Stat fiind plasată în România legionară în directa subordonare a Președinției Consiliului de Miniștri – și care era pus sub genericul „Misiunea Ministerului Propagandei în Străinătate", textul semnat de Alexandru Marcu se plia pe propaganda italiană a cultului personalității Ducelui, care era legitimat istoric prin întreaga cultură și spiritualitate politică peninsulară, urcând până la Dante și Machiavelli[29].

---

n. 4-6, apr.-iun. 1930, p. 121). De altfel, contribuțiile lui Alexandru Marcu la istoricul raporturilor româno-italiene au atras atenția lui Nicolae Iorga încă din 1925, când recenza în „Revista Istorică" lucrarea consistentă a tânărului italienist, *Romanticii italieni și românii* (apărută în 1924 în „Memoriile Secțiunii Literare", revista Academiei Române). Din momentul respectiv și până în 1940, marele istoric a redactat o serie întreagă de cronici, dări de seamă și notițe privitoare la cele mai recente contribuții ale lui Alexandru Marcu, în special cele care urmăreau amintitele relații bilaterale în epoca Risorgimento-ului, dar și studiile din revista dedicată culturii italiene, „Roma" (din 1934 în noua ei serie cu titlul schimbat, „Studii italiene" și luând ca model de inspirație tocmai „Revista Istorică" a lui Iorga), periodic al cărui suflet a fost italienistul român. V. Turcuș, *Alexandru Marcu (1894-1955) și cultura italiană în România interbelică (Profil bio-bibliografic)*, p. 141; Idem, *Alexandru Marcu. Il destino di un italianista romeno*, p. 292-294, 299.

[26] Al. Marcu, *Ravenna lui Dante*, în „Cele Trei Crișuri", a. XX, nr. 5-6, mai-iun. 1939, p. 108-109.

[27] V. Turcuș, *Alexandru Marcu (1894-1955) și cultura italiană în România interbelică (Profil bio-bibliografic)*, p. 214.

[28] Al. Marcu, *Prieteniile noastre nobile*, în „Cele Trei Crișuri", a. XXI, nr. 3-4, mart.-apr. 1940, p. 63.

[29] „Ducele Benito Mussolini în afara excepționalelor sale calități sufletești, în afară de o strălucitoare agerime a minții, ca oricare fiu ridicat din mijlocul poporului, este un mare muncitor: cu sufletul, cu gândul, cu toată făptura, din zorii zilelor sale istorice […] La rând cu toți ai săi. Ducele este lucrătorul care săvârșește cele mai anevoioase fapte cu voioșie, fără a da impresia istovirii, după ce a știut să-și făurească admirabilele instrumente ale înfăptuirilor sale".

Legat de prezența numelui italienistului Alexandru Marcu în paginile revistei „Cele Trei Crișuri" am dori să mai menționăm aici două momente: publicarea, în 1936, în paginile revistei a manifestului *Pro Italia*, care reprezenta o raliere concretă a unei părți a intelectualității române la politica mussoliniană în Abisinia (printre semnăturile de susținere fiind prezentă și cea a lui Alexandru Marcu) și reliefarea activității acestuia de consilier la Ministerul Muncii în cadrul Serviciului „Muncă și Voie Bună"[30] (cu ocazia unui număr al revistei pe tema *„Muncă și Voie Bună". Realizări din Programul muncii și înfrățirii muncitorești*).

Pe fundalul condamnării de către Societatea Națiunilor a atacului italian asupra Etiopiei de la începutul lunii octombrie 1935 și a sancțiunilor internaționale impuse țării o lună mai târziu, regimul mussolinian în căutare de susținere și opinii favorabile a promovat atunci o politică de stimulare a simpatiilor pro-fasciste la nivel internațional. A fost ranforsată în momentul respectiv și activitatea C.A.U.R. (Comitati d'Azione per l'Universalità di Roma), organizație politică italiană fondată în iulie 1933 care milita pentru unitatea partidelor fasciste la nivel mondial, anvizajând crearea unei Internaționale fasciste după modelul Cominternului sovietic[31]. C.A.U.R. avea ca misiune nu doar încadrarea simpatizanților străini rezidenți în Italia, ci și crearea unui panfascism destinat stimulării colaborării tuturor mișcărilor și experimentelor fasciste europene pentru a crea o unitate continentală menită să se opună doctrinelor adverse, liberal-capitalismul sau marxismul. Acțiunile organizației au fost destul de insistente în exteriorul țării, mai ales în momentele în care regimul mussolinian avea nevoie de susținere internațională, aceasta fiind frecvent suspectată sau acuzată că și-a constituit o veritabilă rețea de intelligence pentru infiltrarea fascismului în afara Italiei. Oricum rămâne simptomatic faptul că, în România, „Comitetul Românesc de Acțiune pentru Universalitatea Romei" a fost creat tocmai în perioada când regimul mussolinian era supus sancțiunilor internaționale. Astfel, la 16 mai 1936, C.A.U.R. a fost creat în România sub președinția lui Mihail Manoilescu, avându-l ca secretar-general pe Alexandru Marcu, iar ca membri în secretariat pe N. I. Alexandrescu și O. Densușianu-fiul. Organizația avea ca scop – așa cum informa revista lui Manoilescu, „Lumea Nouă" – întărirea și răspândirea în România a „ideii civilizației romane", urmând să contribuie „pe cale spirituală la o cât mai accentuată apropiere italo-română"[32]. Premergător constituirii comitetului românesc,

---

Idem, *Cuvinte despre Italia*, în „Cele Trei Crișuri", a. XXI, nr. 11-12, noiembr.-dec. 1940, p. 219-221; „Universul Literar", a. XLVIII, nr. 6, 11 febr. 1939, p. 1-2; V. Turcuș, *Alexandru Marcu. Il destino di un italianista romeno*, p. 141-142.

[30] Serviciul „Muncă și Voie Bună" a fost creat prin lege pe lângă Direcțiunea Generală a Muncii, cu atribuții în organizarea și coordonarea teatrului muncitoresc, a bibliotecilor muncitorești și publicațiilor specifice, crearea de Universități muncitorești unde să fie ținute conferințe, urmând a se preocupa de problemele legate de cinematografie și radiodifuziune, muzică, sport și educație fizică, turism și excursii, organizarea recreerii după muncă a lucrătorilor realizându-se prin intermediul „coloniilor de vară" din lunile estivale, subvenționate de Ministerul Muncii. *Darea de seamă asupra activității «Muncă și Voe Bună» de la început și până la 30 maiu 1940*, în „Muncă și Voie Bună", nr. 12, 15 iun. 1940.

[31] Comitetele, inspirate de ideile jurnalistului și politicianului fascist radical Asvero Gravelli, director al revistei „Antieuropa", au fost plasate sub coordonarea lui Eugenio Coselschi, militar și om politic, amic al lui Gabriele D'Annunzio, pe care l-a secondat în acțiunile de la Fiume, și care a fost asistat în cristalizarea organizației politice de Fulvio Suvich și Dino Alfieri. Pe temă Marco Cuzzi, *L'internazionale delle camicie nere: i CAUR, Comitati d'Azione per l'Universalità di Roma, 1933-1939*, Milano, Mursia, 2005, p. 112-127, 188-190, 334-345; Aristotle Kallis, *From CAUR to EUR: Italian fascism, the „myth of Rome" and the pursuit of international primacy*, „Patterns of Prejudice. A bi-monthly on international antisemitism radical right movements and counter-activities", London, Institute of Jewish Affairs, a. 50, n. 4-5, September-December 2016, p. 359-377.

[32] „Studii Italiene", București, III, 1936, p. 251-252; „Lumea Nouă", București, a. V, nr. 6, iun. 1936, p. 308-309.

la începutul anului 1936, din inițiativa colonelului George Bacaloglu și a scriitorului și publicistului Ovid Densușianu-fiul (nepot de soră al colonelului și unul dintre membrii activi ai redacției revistei „Cele Trei Crișuri") a fost trimis la Roma un mesaj de susținere a politicii Italiei mussoliniene semnat de 120 de personalități ale vieții culturale și politice din România. Manifestul purta data de 20 ianuarie 1936, a fost publicat în paginile revistei „Cele Trei Crișuri" și avea următorul text: „I sottoscritti intellettuali ed uomini politici, coscienti del diritto e della giustizia della causa italiana, stretti nel rinnovellato slancio della loro tradizione latina e mèmori della grandezza dell'antica Roma che Roma fascista ha risuscitato, inviano all'Italia, al suo Re ed al suo Duce, i loro fervidi augurii di sempre più gloriose vittorie". Printre semnatari, așa cum îi enumeră revista, se numărau Nicolae Iorga, Al. Vaida Voevod, A. C. Cuza, Octavian Goga, C. Argetoianu, M. Manoilescu, I. Petrovici, D. Pompeiu, Simion Mehedinți, D. Gusti, Gr. Perieţeanu, I. Micescu, Gr. Trancu-Iași, I. Simionescu, G. Murnu, foștii guvernatori ai B.N.R. Mihai Oromolu și C. Angelescu, medicul Gheorghe Marinescu, directorii de ziar Stelian Popescu, Pamfil Șeicaru, Zaharia Boilă, arhitectul Petre Antonescu, profesorii Al. Marcu, Const. Giurescu, Ștefan Meteș, Paul Negulescu, sculptorul Oscar Han și pictorul Costin Petrescu etc.[33]. Inițiativa colonelului Bacaloglu nu a fost întâmplătoare, spiritul pro-latin și filo-fascist fiind împărtășit în întreaga familie Bacaloglu. Sora directorului-fondator al revistei „Cele Trei Crișuri", scriitoarea și jurnalista Elena Bacaloglu – personalitate puternică și controversată –, mama lui Ovid Densușianu-fiul, apropiată de cercurile literare și politice din Peninsulă din anii antebelici și ai Marelui Război, când a locuit și a publicat în Italia, desfășurând o amplă propagandă filo-românească și susținând ideea României Unificate (vezi eseul redactat în italiană *Per la Grande Romania*), rămâne una dintre puținele femei din Europa care a fondat un organism de inspirație fascistă. Elena Bacaloglu a fost fondatoarea, în statul proaspăt reîntregit, în 1921, a asociației italo-române de orientare fascistă, Mișcarea Națională Culturală și Economică Italo-Română, redactând și o broșură-manifest asupra Mișcării Naționale Fasciste Italo-Române, publicată la Milano după victoria Marșului asupra Romei și în care sublinia rolul inspirator al lui Mussolini pentru mișcare[34]. Aceleași simpatii le exprimau și alți doi frați, Constantin Bacaloglu (medic, activ în mediul universitar ieșean, apoi relocat la București) și avocatul Alexandru Bacaloglu (intrat în vizorul opiniei publice în 1923 în contextul atentatului asupra lui Iacob Rosenthal de la cotidianul „Adevărul"), ambii, de altfel, semnatari ai manifestului *Pro Italia* publicat în 1936 în revista „Cele Trei Crișuri". Numărând în jur de 100 de membri și având baza în Clujul proaspăt integrat spiritului latin al României unificate care era deschis spre o politică culturală bazată pe ideea romanității ca suport și legitimare a noului stat național, amintita Mișcare Națională Culturală și Economică Italo-Română de vremelnică existență (a subzistat până în 1923, când a fuzionat cu organizația condusă de Titus Vifor, Fascia Națională Română, constituind Mișcarea Națională Fascistă, interzisă de autorități în 1925 și ai cărei suporteri s-au orientat apoi spre Liga Apărării Național Creștine a lui A. C. Cuza), a numărat printre susținători pe numeroși profesori ai noii Universități românești (Sextil Pușcariu, Dimitrie Călugăreanu, Adriano Ostrogovich, Vasile Bogrea, N. Bănescu, Romul Boilă, D. P. Voiteşti, Marin Ștefănescu, Alexandru Lapedatu), pe editorul ziarului „Patria", Ion Agârbiceanu, dar și pe George Bacaloglu (fost prefect și director al „Celor Trei Crișuri"), iar înființarea ei la 24 septembrie 1921 a coincis, nu întâmplător, cu

[33] *Pro Italia*, în „Cele Trei Crișuri", a. XVII, nr. 1-2, ian.-febr. 1936, p. 16-18.

[34] Hélène Bacaloglu, *Movimento Nazionale fascista Italo-Romeno. Creazione e governo*, Milano, Tip. Ditta L. Di G. Pirola, 1923, 139 p.

momentul în care guvernul italian a donat Clujului o copie a statuii Lupei Capitoline[35], chiar dacă ulterior unii, inclusiv colonelul Bacaloglu, s-au delimitat public de mișcarea care evolua, de la finele anului 1923, pe coordonate mult mai radicale[36].

Revista „Cele Trei Crișuri", secondând în mod permanent direcțiile politicii României Mari în plan cultural, consacra un număr întreg, cel pe septembrie-octombrie 1939, unuia dintre programele social-culturale ale regimului carlist – acțiunea „Muncă și Voie Bună"[37]. „Muncă și Voie Bună" a fost un program cultural promovat de regimul autoritar al lui Carol al II-lea prin Ministerul Muncii, condus în perioada martie 1938 – iulie 1940 de filosoful, psihologul, eseistul, criticul literar și sociologul Mihail Ralea[38].

Programul cultural „Muncă și Voie Bună", cristalizat în vara anului 1938[39], a reprezentat astfel una dintre inițiativele dictaturii carliste în plan socio-cultural, dorind să fidelizeze

---

[35] Ida Libera Valicenti, *Elena Bacaloglu and the Manifesto Nazionale fascista Italo-Romeno: Analysis of unconsidered relations in the interwar period*, în „New Europe College Yearbook", Bucharest, 2017-2018, 2018-2019, p. 207-234, mai ales p. 212-214, 221-222, 230.

[36] *Fascismul în Bihor*, în „Vestul României. Ziar independent românesc în Oradea-Mare", a. I, nr. 29, 5 oct. 1923, p. 2.

[37] Materialele publicate în „Cele Trei Crișuri" și semnate de Stavri C. Cunescu, D. I. Suchianu, Victor Ion Popa, Octav Livezeanu, Alex. Săvulescu, I. Ghiga sunt preluări într-o formulă prescurtată ale textelor semnate de cei de mai sus într-o broșură publicată de Ministerul Muncii și reprezintă memorii și rapoarte către acesta, pe probleme specifice, ale amintiților specialiști: *Muncă și Voe Bună. Folosirea timpului liber al muncitorilor*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1938, 134 p. [unde au fost cuprinse *Muncă și Voe Bună* de Stavri C. Cunescu, p. 5-67; *Locul cinematografului în organizația noastră* de D. I. Suchianu, p. 69-81; *Înjghebarea activității teatrale în muncitorime* de Victor Ion Popa, p. 83-90; *Biblioteci, publicații și conferințe pentru instruirea și cultivarea muncitorului* de Octav Livezeanu, p. 91-103; *Importanța educației fizice, turismului și tirului în întrebuințarea timpului liber al muncitorilor* de Alex. Săvulescu, p. 105-110; *Muncă, muzică și voie bună* de I. Ghiga, p. 111-123]. Amintita broșură se încheia cu materialul semnat de Tudor Vianu, *Radiodifuziune și Universitate muncitorească*, p. 125-132, din care nu au fost preluate excerpte în revistă.

[38] Susținător al autoritarismului regal, Ralea fusese membru al corpului academic al Universității ieșene în anii 1923-38 (în calitate de conferențiar de pedagogie socială, apoi de profesor de psihologie și estetică), iar din 1938 funcționa ca profesor de estetică la Facultatea de Litere a Universității din București și titular al catedrei de psihologie a amintitei facultăți din capitală. Totodată, în perioada interbelică, Mihail Ralea a condus, ca prim-redactor și apoi, din 1934, ca director, revista ieșeană „Viața Românească", fiind un colaborator apropiat al lui Garabet Ibrăileanu (epocă în care a redactat notabilul volum de critică literară *Valori*, apărut în 1935). În anii postbelici, în virtutea poziției sale, ostilă ideilor de extremă dreapta și a preocupărilor din sfera sociologiei (a obținut titlul de doctor în litere și doctor în drept în Franța la începutul anilor '20, la École Normale Supérieure din Paris, în urma susținerii unei teze pe tema ideii de revoluție în doctrinele socialiste – vezi Michel Ralea, *L'idée de révolution dans les doctrines socialistes. Étude sur l'évolution de la technique révolutionnaire*, Préface de C. Bouglé, Paris, Librairie des sciences politiques et sociales Marcel Rivière, 1923, VI+402 p.), Ralea s-a propus ca un susținător al noii orientări politice dictate României de la Moscova. A ocupat funcția de Ministru al Artelor în primul guvern condus de Petru Groza (în perioada 6 martie 1945 – 19 august 1946), a funcționat ca ministru plenipotențiar la Legația României din S.U.A. (1946-49), iar după instaurarea regimului de democrație populară a fost deputat în Marea Adunare Națională (1948-52). Legat de misiunea sa în S.U.A., amintim că raporturile diplomatice ale Vechiului Regat cu S.U.A. fuseseră inițiate în iunie 1880 la nivel de agenție diplomatică, iar două luni mai târziu acestea au fost ridicate la rangul de legație. Legația României cu sediul la Washington a fost înființată prin decret regal la 1 octombrie 1917, când capitala țării puternic afectată de război era la Iași (vezi Decretul Regal nr. 1027/24 septembrie 1917), misiunea diplomatică fiind inaugurată efectiv la 15 ianuarie 1918, odată cu sosirea la Washington a primului reprezentant al României, Constantin Angelescu. Contextul politico-militar al celui de-Al Doilea Război Mondial a determinat întreruperea acestor raporturi la 12 decembrie 1941, fiind ulterior reluate, tot la nivel de legație, la 7 februarie 1946, iar primul trimis diplomatic al României la Washington în context postbelic a fost Mihail Ralea.

[39] În vara anului respectiv, un Jurnal al Consiliului de Miniștri autoriza dezvoltarea unei acțiuni de organizare a timpului liber al muncitorului, proiect denumit „Muncă și Voie Bună". Ulterior proiectul a fost continuat, fiind pus,

regimului segmentul societății care era cel mai expus ideilor de stânga și propagandei filo-bolșevice: muncitorimea. În același mod se urmărise înregimentarea tineretului prin Straja Țării, organizație fondată încă din 1935 după modelul Hitlerjugend din Germania nazistă sau al Opera Nazionale Balilla (activă în Italia fascistă din 1926 și până în 1937, când a fost repropusă ca Gioventù Italiana del Littorio), dar reorganizată de Carol al II-lea la 3 decembrie 1938 pentru a servi regimului de dictatură personală (din momentul respectiv Străjeria substituindu-se diverselor organizații specifice existente până atunci, inclusiv cercetașilor, urmărind controlarea tuturor activităților sportive și recreative ale tinerilor în vederea orientării ideologice a formării acestora). Cultul personalității lui Carol al II-lea era astfel promovat în rândul tinerilor prin Straja Țării (care jura credință regelui, Marele Străjer, „Cârmuitorul destinelor poporului român"), prin programe specifice dedicate orientării timpului liber al muncitorilor prin „Muncă și Voie Bună", iar capilar, la nivelul întregii țări, prin sistemul Serviciului Social, care pe baza rețelei sale de cămine culturale – ajunse în anul 1938 la un număr de câteva mii – pătrundea adânc în lumea rurală[40].

---

de asemenea, în slujba propagandei regimului (vezi Legea pentru organizarea activității „Muncă și Voie Bună", în „Monitorul Oficial", partea I, 108, nr. 44, 22 febr. 1940).

[40] Încă din 1922, prin contribuția Fundației Culturale Regale „Principele Carol" – constituită în 1921 alături de alte două instituții, Casa Culturii Poporului și Muzeul Renașterii – au fost create căminele culturale ca spații destinate întrunirilor comunității, manifestărilor de cultură trăită (aici fiind organizate petrecerile populare, balurile și toate evenimentele sociale locale, de la serbări școlare și concursuri populare școlare între comune la nunțile și botezurile care ritmau viața comunității), precum și ridicării nivelului de cultură prin spectacole, concerte, șezători, conferințe, sala de spectacol coincizând cu sala de bal (transformarea fiind operată, de regulă, prin plasarea pe margini a unor scaune portabile). Cristalizarea amintitelor așezăminte cultural-sociale constituia baza acțiunii sociale a Fundației Culturale Regale „Principele Carol". Inițiativa era fundamentată pe metoda lui Dimitrie Gusti, căminul cultural fiind un organ de execuție al Serviciului Social, clădirea căminului dispunând de trei părți distincte: secția sanitară (cu dispensar, farmacie, baie, maternitate), secția economică (având cooperative, brutărie, măcelărie, bază de unelte agricole etc.), respectiv secția culturală (cu o sală de festivități, conferințe, radio, bibliotecă, un muzeu, ateliere de țesătorie și meșteșuguri țărănești). Reglementările care au stat la baza structurării Fundației Culturale Regale „Principele Carol" stipulau, în 1923, deschiderea în fiecare sat a unuia sau a mai multor cămine culturale sub auspiciile Fundației, în funcție de disponibilitățile financiare, iar în spațiul urban, căminele erau organizate în respectivele despărțăminte parohiale. De reținut că, în anul 1926, sub auspiciile Fundației Culturale Regale „Principele Carol" apăreau o serie de periodice precum „Gândirea" (trecută deja la București), „Albina" (vechea revistă enciclopedică populară, tipărită din 1922 sub egida Casei Culturii Poporului a Fundației Culturale Regale „Principele Carol"), destinată în mod special bibliotecii săteanului și dublată de „Biblioteca Revistei Albina", în format foarte mic (Colecția Albina a fost apoi menținută, în anii '50, de Editura pentru Literatură și Artă a Uniunii Scriitorilor din R.P.R., apoi de Editura Tineretului, ca o serie de literatură). De același calibru era „Cartea Satului", colecție eclectică de informare tipărită între anii 1934-1947). Fundația Culturală Regală „Principele Carol" gestiona de asemenea „Lamura" (revistă de cultură tipărită din 1919 de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, plasată din 1921 sub îndrumarea amintitei fundații regale) sau seria „Cartea Vremii", care era colecția enciclopedică a fundației. Un loc aparte era ocupat de periodicul care oglindea activitatea respectivelor așezăminte culturale, la începutul anilor '20 denumit „Buletinul căminelor culturale". În anii 1927-1928, preț de câteva numere, a apărut „Căminul Cultural. Buletin de informație și propagandă culturală" (redactat de Em. Bucuța, Al. Bădăuță, V. Voiculescu) și apoi, în anii 1934-1947, publicația „Căminul Cultural. Revistă de cultura poporului" (denumit din 1941 „Căminul cultural și școala țăranului. Revistă de documentare, îndrumare și informație"), revista fiind destinată conducătorilor de cămine culturale și fiind dublată, la rândul său, de colecția Cartea Căminului Cultural (unde erau publicate, din 1936, și edițiile succesive ale manualului destinat activității căminelor culturale, *Îndrumător al muncii culturale la sate*). În anii regimului monarhic au fost înființate peste 4.600 de cămine culturale, pentru funcționarea lor fiind înființate Școli țărănești și de conducători de cămine. *Micul Îndrumător al muncii culturale la sate*, București, Fundația Culturală Regală „Principele Carol", 1937, 50 p.; Cristina Preutu, *Cultură și ideologie în România comunistă. Activitatea caselor de cultură*, în „Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași", s.n., Istorie, LXI, 2015, p. 583; Simona

Este adevărat că inițiativa „Muncă și Voie Bună" era în concordanță cu trendul european și internațional, problema timpului liber al salariaților fiind pusă încă din primii ani interbelici odată cu adoptarea proiectului de convenție pentru ziua de lucru de opt ore la cea dintâi sesiune a Conferinței Internaționale a Muncii (International Labor Conference) desfășurată la Washington în 1919, inițiativă conturată pe fundalul noilor reglementări postbelice în plan politic, social și economic stabilite în urma Conferinței de Pace de la Paris din 1919, când a fost reașezat sistemul relațiilor internaționale și au fost oferite o serie de soluții dificilelor probleme economico-financiare generate de Marele Război[41]. În plus, stimularea consumismului în

Ștefănescu, *„Cultura tradițională" în România în perioada comunistă. O analiză din perspectiva studiilor culturale*, în „Revista Română de Sociologie", București, s.n., a. XXI, 2010, nr. 3-4, p. 242-244; Dragoș Petrescu, *Fundația Culturală Regală „Principele Carol" (1921-1940)*, în „Carpica", Complexul Muzeal „Iulian Antonescu" Bacău, XXIX, 2000, p. 271-276; Laura Rodica-Hîmpă, *Din activitatea Fundației Culturale Regale „Principele Carol" 1922-1948. Documente de arhivă (II)*, în „Studii de Biblioteconomie și Știința Informării/Library and Information Science Research", Editura Universității din București, București, 2014, nr. 18, p. 55-68; Doru Adrian Lixandru, *Le monarchisme carliste dans la Roumanie des années 1930: autoritarisme, nationalisme et modernisation. Thèse de doctorat*, L'École des hautes études en sciences sociales – Universitatea din București, 2018, p. 244-251, 318-321 (École doctorale no. 286).

[41] Imediat după deschiderea lucrărilor Conferinței de Pace de la Paris (5/18 ianuarie 1919) a fost decisă, în data de 25 ianuarie 1919, numirea unei Comisii pentru Legislația internațională a Muncii. Reunită în 35 de întruniri, amintita comisie a redactat un raport, prezentat Conferinței de Pace la 24 martie 1919, în care era configurată schema unei Convenții internaționale privitoare la crearea unei Organizații permanente pentru regularizarea internațională a condițiilor de muncă, precum și un număr de clauze pe care Comisia le propunea să fie incluse în Tratatele de Pace. Raportul Comisiei a fost aprobat în sesiunea din 11 aprilie 1919 a Conferinței de Pace, iar Convenția pe problemele muncii, adoptată de Conferința de Pace, a fost încorporată în respectivele tratate (pentru Tratatul de la Versailles cu Germania în articolele 387-426, amintitele clauze fiind inserate în articolul 427 la „Principii generale", iar pentru celelalte Tratate – Saint-Germain-en-Laye cu Austria, Neuilly-sur-Seine cu Bulgaria, Trianon cu Ungaria și Sèvres cu Imperiul Otoman – în părțile XII sau XIII). Astfel promovarea unui sistem de reguli internaționale privitoare la condițiile de muncă s-a realizat în subsidiarul așezării noii configurații politice, iar la fel cum Societatea/Liga Națiunilor fusese instituită în scopul stabilirii și prezervării păcii universale, o Organizație Internațională a Muncii (ILO – International Labour Organization) a fost creată în spiritul principiilor justiției sociale, fără de care nu s-ar fi putut stabili o pace viabilă, având ca sursă de inspirație cele 14 puncte wilsoniene care au stat la baza proiectului de restabilire a păcii în Europa după Primul Război Mondial. Organizația era inclusă într-un sistem de agenții și comisii, devenite apoi parte importantă a sistemului de relații internaționale (Curtea Permanentă de Justiție Internațională, Comisia pentru Dezarmare, Organizația Sănătății, Comisia Internațională de Cooperare Intelectuală, Comisia pentru Refugiați etc.), o parte dintre aceste instituții fiind apoi transferate, după Al Doilea Război Mondial, Organizației Națiunilor Unite (Organizația Internațională a Muncii, Curtea Permanentă de Justiție Internațională – devenită Curtea Internațională de Justiție, Organizația de Sănătate – restructurată în formula Organizației Mondiale a Sănătății). Se stabilea astfel ca membrii fondatori ai Societății Națiunilor să fie și membrii acestei Organizații Internaționale a Muncii, iar noul organism urma să își desfășoare activitatea prin Conferințe generale internaționale care aveau să întrunească membrii organizației și prin activitatea unui Birou Internațional al Muncii (International Labour Office), stabilit la sediul Ligii Națiunilor, direcționat de un corp de conducere alcătuit din 24 de persoane, care reflecta structura tripartită a Organizației Internaționale a Muncii (anume guvernanții, patronatul și muncitorimea din fiecare țară: 12 delegați reprezentând guvernele respectivelor state, 6 persoane din partea reprezentanților la Conferință ai patronatului și 6 aleși de delegații la Conferință ai muncitorimii, desemnați pentru o perioadă de 3 ani), având în frunte un director. Conferințele Internaționale ale Muncii urmau să fie ținute de ori câte ori era nevoie, însă cel puțin o dată pe an, se stipula că vor fi organizate la sediul Societății Națiunilor sau în alte locuri stabilite prin vot de conferința precedentă și îl aveau ca secretar pe directorul Biroului Internațional al Muncii, urmând ca fiecare conferință să își aleagă propriul președinte. Comitetul de organizare al primei Conferințe – pentru care era stabilit că urma să se desfășoare la Washington în octombrie 1919 – a fost alcătuit din 7 membri, reprezentanți ai S.U.A., Marea Britanie, Franța, Italia, Japonia, Belgia și Elveția. Constituția Organizației Internaționale a Muncii a fost redactată în anul 1919 de o Comisie pentru Legislația Internațională a Muncii, compusă din reprezentanții a 9 state (Belgia, Cuba, Cehoslovacia, Franța, Italia, Japonia, Marea Britanie, Polonia și S.U.A.) și prezidată de Samuel

societatea nord-americană, pe fundalul rapidei tehnologizări care sporea producția reducând mult implicarea efortului uman, a condus și la soluții care anvizajau o săptămână cu 40 de ore de muncă, timpul liber sporit al lucrătorilor și activitățile de recreere conexe fiind considerate o condiție sine qua non pentru un debușeu eficace al cantităților mari de produse deversate pe piață de o economie dinamică. Astfel în 1924, cu prilejul celei de-a șasea sesiuni a Conferinței Internaționale a Muncii, a fost adoptată propunerea istoricului, jurnalistului și politicianului francez Albert Thomas, director al Organizației Internaționale a Muncii (I.L.O. – International Labor Organization) în perioada 1919-32, privitoare la corecta întrebuințare a timpului liber al muncitorilor, din acest moment Biroul Internațional al Muncii de la Geneva acordând o atenție aparte acestei probleme la nivelul fiecărei structuri statale. Dacă însă ideile generoase ale corectei recreeri după muncă, cu diverse conotații utilitariste, promovate în Europa primilor 15 ani interbelici, subsumate aspirației generale către fericire, au antrenat inițiativele perioadei (vezi Congresele internaționale pentru întrebuințarea timpului liber)[42], mai ales din al doilea deceniu interbelic și după ascensiunea lui Hitler la putere (și amintim aici că Germania, membră a Societății Națiunilor din 1926, a părăsit Liga internațională în 1933, la fel și Japonia, tot în anul respectiv, în contextul problemei manciuriene, urmate apoi de Italia, în 1937, pe fundalul crizei etiopiene, apoi de Spania etc.), problema organizării timpului liber al salariaților a constituit un teren generos pentru propaganda regimurilor autoritare și dictatoriale de inspirație fascistă, care urmau în acest domeniu al politicii lor cultural-sociale exemplul instituțiilor italiene și, mai ales,

---

Gompers din S.U.A., șeful Federației Americane a Muncii. Organizația Internațională a Muncii a adus în discuție probleme precum regularizarea timpului de muncă, prevenirea șomajului, protecția socială a muncitorilor, copiilor, tinerilor și femeilor (chestiunile legate de maternitate, munca de noapte pentru tineri și pentru femei, vârsta minimă pentru angajare) în virtutea principiilor remunerării egale a muncii de aceeași valoare, libertății de asociere, valorizării educației tehnice. Organizația Internațională a Muncii s-a stabilit din 1920 la Geneva, directorul Albert Thomas fiind secondat de britanicul Harold Butler în calitate de director adjunct, acesta din urmă preluând conducerea organismului în 1932. S.U.A. a devenit membru al organizației în 1934, chiar dacă a continuat să nu facă parte din Societatea Națiunilor. De amintit că, în anul 1926, a fost stabilit un Comitet de experți care să supravegheze aplicarea și respectarea standardelor Organizației Internaționale a Muncii. Organizația a fost apoi condusă, în anii celui de-Al Doilea Război Mondial, de politicianul american John G. Winant (1939-41), în timpul mandatului său forurile conducătoare ale organizației fiind strămutate din motive de securitate, în mai 1940, în Canada, la Montreal, apoi de irlandezul Edward Phelan (1941-48), unul dintre membrii activi ai conducerii organismului încă de la înființare. Conférence Internationale du Travail, *Conventions et recommandations: 1919-1949*, Genève, Bureau International du Travail, 1949, XVI+951 p.; Donald S. Birn, *The League of Nations Union. 1918-1945*, Clarendon Press, 1981, p. 52-53; International Labour Office, *The Labour Provisions of the Peace Treaties*, Geneva, Sonor S.A., 1920, p. 1-6, 11-13. Date și pe https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/history/lang--en/index.htm, accesat la 3 februarie 2024.

[42] La primul dintre aceste Congrese internaționale pentru utilizarea timpului liber, organizat în 1930 la Liège, a fost decisă, în urma propunerii Belgiei, constituirea unei Comisii internaționale pe lângă Biroul Internațional al Muncii de la Geneva care să încurajeze și să coordoneze eforturile diverselor state în domeniul utilizării sănătoase și raționale a timpului liber de după muncă, comisie creată apoi în 1934. La al doilea Congres internațional pentru întrebuințarea timpului liber, reunit la Los Angeles în 1932, în context olimpic, delegatul S.U.A. reafirma principiul fundamental care era plasat la baza preocupărilor pentru recreerea salariaților după muncă – o constantă căutare a izvorului fericirii pentru omenire dincolo de hotarele naționale –, în vreme ce Congresul internațional pentru întrebuințarea timpului liber al muncitorilor din 1935, reunit la Bruxelles, anvizaja o organizație internațională destinată înlesnirii întrebuințării timpului liber de către muncitori, eventual cu sediul la Geneva și în strânsă legătură cu Biroul Internațional al Muncii, organizație dedicată exclusiv acțiunii de organizare a timpului liber, atentă la toate aspectele dezvoltării fizice, intelectuale și culturale, care să aibă în vedere locul artei în organizarea timpului liber al salariaților, diverse metode de educație populară, rolul bibliotecii populare în organizarea recreerii după muncă, educația populară prin radiofonie și distracțiile în aer liber. S. C. Cunescu (Directorul general al Muncii), *„Muncă și Voie Bună”*, în „Cele Trei Crișuri”, a. XX, nr. 9-10, sept.-oct. 1939, p. 169-170.

germane. Semnificativă rămâne astfel propunerea Germaniei lui Hitler în domeniu, care a organizat la Hamburg, în 1936 (în context olimpic, dat fiind că Germania găzduia, la Berlin, a XI-a ediție a Jocurilor Olimpice de vară), un Congres internațional pe problema organizării timpului liber de după muncă al proletarilor. Inițiativa nazistă, total divergentă față de cele ale Genevei patronate de o Societate a Națiunilor din care Germania nu mai făcea parte, a ales ca loc de desfășurare Hamburgul, oraș în mod tradițional gazdă a Congreselor anuale ale organismului național specific cristalizat la finele lunii noiembrie 1933, „Kraft durch Freude" (parte a Frontului German al Muncii, organizația națională a muncii din Germania, fondată în mai 1933). Scopul principal al „Kraft durch Freude", propusă ca model de Germania nazistă statelor participante la amintitul Congres internațional, era promovarea nazismului prin diverse activități recreative subsidiare, vacanțe (în 1939 organismul a atins performanța de a fi cel mai mare operator turistic internațional) etc., urmărindu-se totodată strângerea națiunii în jurul regimului (Volksgemeinschaft). În urma Congresului internațional pentru întrebuințarea timpului liber de la Hamburg din 1936 s-a stabilit constituirea unui Birou central internațional permanent cu sediul la Berlin, destinat informării țărilor membre asupra realizărilor și inițiativelor internaționale în domeniu, pe lângă birou fiind înființat și un Institut de studii și cercetări dedicate studiului științific al organizării timpului liber. Astfel inițiativa nazistă permitea Germaniei să își afirme poziția în domeniul recreerii de după muncă și să desfășoare o intensă propagandă în favoarea ideologiei național-socialiste. Biroul permanent al întrebuințării timpului liber de la Berlin a editat și o revistă, „Freude und Arbeit"/„Bucurie și muncă", organizând în 1939 și o Expoziție internațională mobilă, destinată deplasării în mai multe țări pentru a oferi tuturor posibilitatea de a vedea progresele în domeniul gestionării timpului liber al muncitorului[43]. Expoziția era organizată pe evidente coordonate propagandistice, având trei scopuri distincte bine precizate: reliefarea activității internaționale în domeniul judicioasei întrebuințări a timpului liber al lucrătorilor, a activității naționale a țării în care s-a organizat expoziția, respectiv evidențierea activității organizației germane „Kraft durch Freude", ceea ce asigura o afirmare a poziției regimului nazist în domeniu, servind diseminării ideilor sale și a modelului german forjat după ideologia național-socialistă. Expoziția a fost astfel concepută pentru a fi prezentată, în 1939, în Grecia lui Ioannis Metaxas[44], în Bulgaria (unde țarul Boris al III-lea a instaurat, de la mijlocul anilor '30, un regim autoritar în încercarea de a contracara forțele filo-republicane și apropierea de U.R.S.S.)[45], în Iugoslavia (o veritabilă „dictatură fără dictator", prințul regent Paul bucurându-se de prerogative largi, pe care însă nu întotdeauna le exercita, iar de numele primului ministru Milan Stojadinović, care s-a aflat în fruntea executivului iugoslav până în 1939, fiind legată apropierea Iugoslaviei de Germania și Italia)[46], în România și în Ungaria

[43] *Ibidem*, p. 170-171.

[44] Pentru regimul lui Metaxas vezi Mogens Pelt, *The Establishment and Development of the Metaxas Dictatorship in the Context of Fascism and Nazism, 1936-41*, în *International Fascism. 1919-45*, Editors Gert Sørensen, Robert Mallett, Routledge, London-New York, 2002, p. 143-172 (Routledge Series „Totalitarian Movements and Political Religions"); Romain H. Rainero, *L'Italia di Mussolini e il regime fascista di Metaxas in Grecia (1936-1940)*, Libreria universitaria CUESP, Milano, 2010, 259 p.; Marina Petrakis, *The Metaxas Myth. Dictatorship and Propaganda in Greece*, Tauris Academic Studies, London-New York, 2005, mai ales cap. 4-6 privitoare la propaganda regimului prin teatru și radio și analiza de ansamblu a propagandei regimului.

[45] Stephane Groueff, *Crown of Thorns. The Reign of King Boris III of Bulgaria, 1918-1943*, Madison Books, Lanham – New York – Toronto – Plymouth, 1998, p. 199-295.

[46] Tomaž Simčič, *La svolta mancata: il patto Ciano Stojadinović del 1937 nelle aspettative degli sloveni della Venezia Giulia*, în „Storia e problemi contemporanei", n. 57, maggio 2011, p. 111-124; Perica Hadži-Jovančić, *The Third Reich*

lui Horthy, state dominate de autoritarism și pe care Germania hitleristă le dorea gravitând în jurul ei. Rămâne oricum o certitudine în organizarea interbelică a statelor est europene că sistemul propagandei acestora din anii '30 a utilizat în mod extensiv elemente naziste și fasciste, a folosit masiv radiodifuziunea atunci în expansiune, s-a axat pe cultul liderului unic (monarh sau militar de carieră devenit conducător autoritar) și a exprimat naționalismul în creștere din viața politică[47].

O primă expoziție a fost deschisă la 3 mai 1939 la Atena. În România, după model german, Expoziția internațională „Muncă și Voie Bună" a fost inaugurată la 20 iunie 1939 la București, în Parcul Carol al II-lea pe malul Lacului Herăstrău, fiecare țară având pavilionul propriu. Aceasta a fost organizată prin contribuția Ministerului Muncii și a reunit participarea Franței, Italiei, Germaniei, Greciei și Bulgariei. Nu au participat, cu toate că fuseseră invitate, țări precum Anglia, Polonia, Belgia, Suedia, Portugalia, Iugoslavia (unde regimul tocmai reconsidera apropierea de Italia și Germania și distanțarea de propaganda acesteia, regența îndepărtându-l pe Stojadinović de la putere) și Turcia, statele anunțând că își vor trimite delegați, iar unele chiar un material documentar mai restrâns pe tema gestionării timpului liber al muncitorului. Pavilionul românesc a oglindit activitatea de un an a programului „Muncă și Voie Bună", fiind realizat și cu colaborarea Străjeriei și a Serviciului Social[48]. De remarcat că această din urmă structură fusese reorganizată de regimul autoritar carlist prin Legea pentru înființarea Serviciului Social, promulgată la 13 octombrie 1938[49], care punea un accent sporit pe coeziunea socială și națională și totodată pe o implicare directă a tineretului în acest proces, instituția căminului cultural reprezentând liantul între elite și țărănime. Normativa încerca totodată implicarea tineretului în diferitele activități social-obștești pentru a-l feri de mirajul extremei drepte care se bucura de o consistentă popularitate în mediul studențesc, în cele din urmă tinzând să fie o replică (prin uniformele impuse, pregătirea paramilitară, propaganda carlistă susținută de marșuri și cântece patriotice, instituirea echipelor și a taberelor de muncă), la Mișcarea Legionară. Astfel, absolvenții de ambele sexe ale universităților, școlilor și institutelor superioare aveau obligativitatea de a îndeplini serviciul social la sate (în mod neapărat în cadrul căminului cultural[50], organul de execuție al Serviciului Social care avea rolul

---

and Yugoslavia. An Economy of Fear, 1933–1941, Bloomsbury Publishing, London, 2020, X+269 p.; Dragan Bakić, *Mussolini of Yugoslavia? The Milan Stojadinović regime and impact of Italian fascism, 1937-1939*, în „Qualestoria. Bollettino dell'Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia", a. 49, 2021, n. 1, p. 243-267.

[47] Bojan Simić, *In the Spirit of National Ideology. Organization of State Propaganda in Eastern and Southern Europe in the 1930s, Comparative Perspectives on Poland, Yugoslavia and Bulgaria*, Institut za Noviju Istoriju Srbije, 2013, p. 13.

[48] *Expoziția internațională „Muncă și Voie Bună"*, în „Foaia Diecezană. Organul Eparhiei ortodoxe române a Caransebeșului", Caransebeș, a. LIV, 25 iun. 1939, nr. 26, p. 6.

[49] Legea a fost elaborată de sociologul și istoricul Dimitrie Gusti (din 1934 director al Fundației Culturale Regale „Principele Carol") alături de Henri H. Stahl și Octavian Neamțu. Structura Serviciului Social a funcționat în principal în anul 1939, fiind suspendată de Regele Carol al II-lea odată cu izbucnirea celui de-Al Doilea Război Mondial în toamna anului respectiv. *Culturalizare în uniformă. Articole și documente privind Serviciul social. 1938-1939.* Antologie de Zoltán Rostás și Dragoș Sdrobiș, Paideia, București, 2017, p. 7, 10-13, 29-68.

[50] Semnificativ rămâne faptul că structura conducerii căminelor culturale o urmărea, în paralel, pe cea administrativ-teritorială statală, consilierul cultural al primarului fiind directorul căminului cultural din localitate, iar pentru căminele culturale orășenești (cele stabilite în localitățile urbane), dintre care se evidenția căminul cultural județean din reședința de județ, consilierul cultural al prefectului era automat director al căminului cultural. Vezi „Monitorul Oficial", nr. 242, 18 oct. 1938.

„de a întări și adânci acțiunea Bisericii, a Școlii și a autorităților de stat", coordonând și unificând toate programele desfășurate în sat de organele de stat și sociale în vederea dezvoltării armonioase a culturii sănătății, a culturii muncii și a culturii minții), pentru obținerea diplomelor fiind necesară prezentarea unui certificat doveditor în acest sens, el fiind indispensabil și pentru echivalarea diplomelor obținute în străinătate. Amintitul certificat era, de asemenea, obligatoriu pentru numirea într-o funcție publică sau obținerea liberei practici[51].

În orice caz, abordarea paralelă și chiar competițională a paradigmei organizării timpului liber de după muncă la nivelul Societății Națiunilor, respectiv a statelor cu regimuri autoritare și cu o diversă abordare ideologică, este dovedită și prin organizarea paralelă a manifestărilor specifice. Astfel Germania și Italia preconizau, în siajul Congresului internațional de la Hamburg pe problema organizării timpului liber de după muncă al lucrătorilor, un Congres mondial „Lavoro e gioia", organizat de instituția italiană specifică, Opera Nazionale Dopolavoro (constituită în 1925 prin voința lui Mussolini ca o alternativă la cluburile și organismele culturale ale muncitorimii stabilite de socialiști și care aveau deja creată în Peninsulă o rețea bine închegată), congres care a avut loc în iunie 1939 la Roma. Pe de altă parte, în același an s-a ținut la Bruxelles un Congres internațional pentru întrebuințarea timpului liber organizat de Comisia internațională pentru întrebuințarea timpului liber de pe lângă Biroul internațional al Muncii de la Geneva. Puterile Axei preconizau de asemenea, pentru anul 1940, un Congres internațional „Muncă și Bucurie" care, respectând modelul celor precedente de la Hamburg și Roma, să se desfășoare la Tokyo în 1940.

În raport cu aceste propuneri în domeniu, inițiativa românească „Muncă și Voie Bună", cu toate că se autopropunea ca o creație originală a regimului[52] – fiind trecută în revistă la debutul programului activitatea în domeniu din S.U.A. (unde însă utilizarea radiodifuziunii în amintitele scopuri era destul de limitată), Canada (unde acțiunile relaxării după muncă se bazau mult pe inițiativa privată a diverselor companii industriale), Anglia (unde demersurile nu erau foarte mult centralizate, implicând diverse instituții, publice și private, Ministerul Sănătății etc.), Belgia, Franța (unde intervenționismul statal a fost prezent, de asemenea, mai târziu), Letonia, Luxemburg, Polonia, Suedia, Cehoslovacia, Iugoslavia, U.R.S.S.[53] –, era profund inspirată de modelele german și italian („Kraft durch Freude", „Dopolavoro") și mai puțin de cele de inspirație franceză („Les Loisirs Ouvrièrs"), diferența fiind evidentă la nivel propagandistic. În mod similar paradigmei germane sau italiene (de unde a fost inspirat și numele – vezi Congresul „Lavoro e gioia" propus de Dopolavoro sau revista germană „Freude und Arbeit"[54]) care promova un discurs centrat pe personalitatea liderului unic, construcția românească susținea propaganda regimului, atribuind Regelui Carol al II-lea epitete precum „Primul și cel mai mare muncitor al țării"[55]. Mai amintim aici, legat de destinul organizației „Muncă și Voie Bună", că aceasta va supravieți autoritarismului carlist, după prefacerile din toamna anului 1940 fiind asumată de regimurile național-legionar și, mai ales, antonescian ca o formulă de coordonare și disciplinare a muncitorimii prin programe sociale. Organizația și-a schimbat astfel numele în „Luptă și

[51] O analiză a mecanismelor sistemului carlist în D. A. Lixandru, *op. cit.*, p. 296-305.

[52] D. I. Suchianu, *Cadou – contract și Cadou pur și simplu*, în „Cele Trei Crișuri", a. XX, nr. 9-10, sept.-oct. 1939, p. 173.

[53] S. C. Cunescu, *Muncă și Voe Bună*, în *Muncă și Voe Bună. Folosirea timpului liber al muncitorilor*, p. 15-31.

[54] Pentru denumirea mișcării *Ibidem*, p. 65.

[55] Mihail Ralea (Ministrul Muncii), *Sărbătorirea muncii* [discurs la inaugurarea Expoziției Internaționale a Muncii de la București, iunie 1939], în „Cele Trei Crișuri", a. XX, nr. 9-10, sept.-oct. 1939, p. 168; S. C. Cunescu, *op. cit.*, p. 45-48, 63-64.

Lumină" și nu a mai cunoscut, mai ales în condiții de război, fastul și festivismul anilor 1939-40, continuându-și activitatea până în 1944[56].

Între cele dintâi activități ale programului „Muncă și Voie Bună", urmând imediat unei prime inițiative recreative (organizarea, în zilele de 14-16 august 1938, a unei excursii la Constanța care a reunit 1.000 de muncitori, meseriași și funcționari din toată țara) și demarării proiectului organizării bibliotecilor muncitorești (pentru care s-a alcătuit un inventar de cărți potrivite, achiziționându-se apoi, treptat, nu mai puțin de 25.870 de volume), s-a numărat organizarea, în octombrie 1938, a „Orei «Muncă și Voie Bună» la Radio-București, de care a fost responsabil profesorul Alexandru Marcu. Plasat pe aceleași coordonate propagandistice și având ca obiectiv coeziunea populară în jurul regimului și atragerea variatelor pături ale salariaților, programul radiofonic săptămânal avea o structură precisă. Centrat în jurul unei conferințe și a unui program artistic, era completat de „jurnalul muncitorului" (cuprinzând știrile săptămânii cu detalii din viața muncitorească din România și din străinătate și cu reliefarea unor chestiuni de politică socială), precum și de evocări ale vieții marilor inventatori și industriași, lecturi din literatura muncitorească, informații tehnice și sfaturi juridice, medicale sau consilii practice pentru prevenirea accidentelor de muncă. Ora muncitorească de la Radio propunea astfel conferințe de interes specific pentru lărgirea culturii generale a salariaților, prezenta principiile călăuzitoare ale organizației și discuta probleme de asistență socială și economie politică[57]. Programul artistic era alcătuit nu doar prin contribuția artiștilor profesioniști sau ai Teatrului „Muncă și Voie Bună" nou creat, dar și a amatorilor de la asociațiile cultural-artistice muncitorești (de la Atelierele C.F.R. Grivița, Societatea Ford – România, Monitorul Oficial sau ale ucenicilor din diverse cămine sau de la diferite cursuri profesionale).

Succesiv au fost implementate alte proiecte ale programului „Muncă și Voie Bună": universitatea muncitorească[58], teatrul muncitoresc și revista specifică[59]. Amintim în special implicarea profesorului Marcu, în calitate de consilier la Ministerul Muncii, în realizarea reprezentațiilor teatrale prin traducerea de piese din dramaturgia italiană. Deschiderea Teatrului

---

[56] Maria-Cristina Ploscă, *Considerații asupra activității Societății „Muncă și Voie Bună" în județul Hunedoara*, în „Acta Mvsei Porolissensis", Zalău, XXX, 2008, p. 559.

[57] Printre conferențiari s-au numărat Mihail Ralea, Tudor Vianu, P. P. Panaitescu, Ion Simionescu, Th. Capidan, Gr. Trancu-Iași, Octav Onicescu, Victor Ion Popa, Octav Livezeanu, P. Georgescu-Delafras, C.N. Negoiță etc. Vezi Al. Vasiliu, *Ora „Muncă și Voie Bună" la Radio*, în „Cele Trei Crișuri", a. XX, nr. 9-10, sept.-oct. 1939, p. 190.

[58] Universitatea muncitorească și-a deschis cursurile la 6 noiembrie 1938 la București, era condusă de Tudor Vianu și avea ca sedii de desfășurare a cursurilor Căminul de ucenici „Obor" (unde a și fost inaugurată), Liceul C.F.R. „Aurel Vlaicu", Căminul de ucenice „Principesa Maria" și Cantina Muncitorească din Splaiul Independenței. S-au ideat și filiale la Sibiu și Chișinău ale instituției universitare bucureștene. Cursurile primului an universitar 1938-39 erau dedicate Literaturii române, Metodelor și procedeelor noi în tehnică, Istoriei muncii, Legislației muncitorești, Organizării științifice a muncii, Prevenirii accidentelor, Igienei industriale și sociale, dar și Civilizației române, Economiei sociale, Istoriei sociale, Dreptului public, Geografiei politice și economice, Editurii și librăriei, Meseriilor și comerțului în trecutul românesc. M. Ralea, *op. cit.*, p. 167.

[59] Revista „Muncă și Voie Bună" a fost publicată din 1939 de Ministerul Muncii, la început ca publicație lunară (primele 6 numere) apoi ca periodic bilunar. Îl avea ca director pe Mihail Sadoveanu și ca redactor pe Octav Livezeanu, A fost tipărită la București la Imprimeriile Adevărul (a. I, 1939, nr. 1-18; a. II, 1940, nr. 1-17), iar din anul 1941, odată cu redenumirea programului, a fost înlocuită de „Muncitorul Național Român. Tribună socială editată de Ministerul Muncii", periodic condus de N. Porsenna și care a apărut până în mai-iunie 1944 (a. IV, 1941/42, nr. 1-12; a. V, 1942/43, nr. 1-12; a. VI-VII, 1943/44, nr. 1-12, a. VIII, 1944, nr. 1-2). Revista a fost condusă de Sadoveanu până în 1940, apoi de Pan M. Vizirescu (1941-44). În publicație au semnat articole M. Sadoveanu, Tudor Vianu, Gala Galaction; de asemenea, Mihail Sebastian a realizat cronici literare. M.-C. Ploscă, *op. cit.*, p. 556.

„Muncă și Voie Bună" s-a făcut, la 14 decembrie 1938, în localul de pe strada Uranus din capitală în prezența ministrului Ralea, care a insistat pe rolul de propagandă socio-culturală al noii instituții, afirmând că rostul acestui teatru nu era acela de a prezenta opere de artă pură, ci de a exercita un rol social precis. Nu întâmplătoare a fost piesa care a inaugurat teatrul: *Oricine (Jedermann)* de Hugo von Hofmannstahl[60], redactată de dramaturg după modelul morality play răspândit în literatura engleză a epocii Tudorilor (vezi *Everyman* – 1510), operă cu caracter moralizator jucată pentru prima dată la Berlin în 1911. Teatrul a fost condus de regizorul Victor Ion Popa în perioada 1938-44 (din 1941 instituția își va schimba numele în Teatrul „Muncă și Lumină") și era unul dintre cele patru teatre subvenționate de stat ale capitalei, alături de Naționalul bucureștean, Opera Română și Teatrul Ligii Culturale. Avea ca obiectiv susținerea de reprezentații zilnice în capitală și efectuarea de turnee lunare cu o rută fixă care să atingă cele mai importante centre muncitorești ale țării. În primele zece luni de activitate susținuse deja 726 spectacole (dintre care 319 în București și 407 în țară, pe parcursul celor 8 turnee organizate)[61] cu 12 piese jucate seara și tot atâtea la matineu pentru copii. De asemenea, Teatrul „Muncă și Voie Bună" își stabilea obligația de a furniza expertiză în domeniu (repertoriu și materiale), dar și actori, la nevoie, acelor echipe de diletanți (ale instituțiilor și fabricilor) care inițiau spectacole, pregătind în acest sens o bibliotecă specifică de traduceri din literatura dramatică universală; și aceasta pe lângă activitatea celor trei trupe semi-oficiale ale sale care activau la Galați, Cernăuți și Constanța. La activitatea Teatrului „Muncă și Voie Bună", profesorul Al. Marcu a contribuit, în 1939, prin realizarea traducerii piesei lui Carlo Veneziani, *L'Antenato* (sub numele *Stră-Strămoșul*)[62]. Lucrarea era o comedie contemporană, fusese elaborată de autor în 1922 și transpusă chiar în cinematografie în 1936 de cunoscutul regizor italian Guido Brignone, remarcat în epocă prin peliculele sale cu succes la public, inclusiv polițiste, dar și prin filmele de propagandă realizate. Se raporta la filonul teatrului grotesc italian, mélange de tragedie și farsă impus pe fundalul experiențelor realiste și veriste și fusese scrisă de Veneziani pentru marele actor italian Antonio Gandusio, aflat atunci la apogeul carierei sale, al cărui fizic îl recomanda pentru rolul de attore brillante (consacrat de teatrul secolului al XIX-lea și impus mai ales prin farsa într-un act) și care era totodată un cunoscut interpret al dramelor lui Pirandello. Comedia tradusă de Al. Marcu a avut premiera la Teatrul „Muncă și Voie Bună" la 28 iunie 1939, însă în prealabil, pe parcursul lunii iunie, trupa de actori făcuse deja un turneu prin țară cu amintita piesă. Critica teatrală a apreciat în diversele cronici dramatice ale revistelor piesa lui Veneziani și traducerea realizată de italienist, însă a obiectat cu privire la interpretare, întrucât Teatrul „Muncă și Voie Bună" nu opera o selecție artistică riguroasă, făcând loc larg diletantismului și privilegiind cantitatea în fața calității (de altfel, unica interpretare apreciată a fost cea a lui Fory Etterle)[63].

---

[60] Radu A. Sterescu, *Deschiderea Teatrului „Muncă și Voie Bună"*, în „Universul Literar", a. XLVII, nr. 45, 24 dec. 1938, p. 15.

[61] Turneele atingeau acele localități cu valențe industrial-economice (Reșița, Anina, Petroșani, Lupeni, Brad, Ploiești, Bușteni, Câmpina, Moreni, Fieni, Brănești, Cernavodă, Constanța, Galați, Brăila, Iași, Bacău, Focșani, Târgoviște, Oltenița, Giurgiu, Pitești, Craiova, Lugoj, Oravița), uneori dublate de o importanță cultural-națională în statul întregit (Cluj, Timișoara, Arad, Alba-Iulia, Sibiu, Brașov, Oradea, Satu Mare, Baia Mare, Cernăuți, Chișinău). Victor Ion Popa, *Teatrul pentru muncitori*, în „Cele Trei Crișuri", a. XX, nr. 9-10, sept.-oct. 1939, p. 189.

[62] C. Veneziani, *Stră-Strămoșul (L'Antenato)*. Trad. de Alexandru Marcu, la Teatrul "Muncă și Voie Bună", București, 1939; „Studii Italiene", VI, 1939, p. 206.

[63] Victor Popescu, *Teatrul „Muncă și Voe Bună": „Stră-strămoșul", comedie în 3 acte de Carlo Veneziani, trad. de prof. Alex. Marcu*, în „Universul Literar", a. XLVIII, nr. 27, 8 iul. 1939, p. 7.

Alexandru Marcu a colaborat la revista „Familia" doar în anii '30 (mai exact în perioada 1935-38), contribuţiile sale, în general articole şi cronici dedicate istoriei şi culturii italiene[64], fiind astfel incluse în a treia serie orădeană a publicaţiei. În amintita serie, numele lui Alexandru Marcu era chiar alăturat – în paginile revistei din 1938, când publicaţia cu vechiul subtitlu „revistă lunară de cultură" devine şi „revista Asociaţiei Scriitorilor Români din Ardeal"[65] – Grupului „Familia"[66], care număra printre membri pe Ion Agârbiceanu, Ștefan Baciu, V. Beneş, Th. Capidan, Al. Dima, Victor Eftimiu, Emil Isac, Ion Minulescu, Ovidiu Papadima, Victor Papilian, Cezar Petrescu, Octav Șuluțiu, Gh. Tulbure, Dragoș Vrânceanu etc., înșirați de redacție pe retro-ul copertei în ordine riguros alfabetică. În marea lor parte materialele publicate de Al. Marcu în periodic erau texte ale unor conferințe ținute la Radio (unde profesorul inițiase, din 1935, rubrica „Actualități italiene", cuvântările sale găsindu-și forma tipărită nu doar în revista „Familia", dar și în „Revista Fundațiilor Regale", „Universul Literar" sau „Convorbiri Literare"[67]) sau erau preluări din volumul de impresii de călătorie *Itinerar adriatic*, apărut în 1937. Profesorul Marcu a semnat astfel în revistă și materiale de propagandă culturală sau pe tema principiilor organizării acesteia, deseori făcând trimitere la liniile directoare ale Subsecretariatului de Stat pentru Presă şi Propagandă de la Roma (organizarea Radiofoniei – care tocmai fusese structurată, în decembrie 1934, în formula unui Inspectorat pentru Radiodifuziune – pe principiile reducerii spaţiului acordat muzicii în favoarea unor conferinţe pe teme date, dar şi al teatrului radiofonic)[68]. De altfel, „cronicile vieții italiene actuale" cum denumea chiar profesorul Marcu materialele, erau centrate pe problema

[64] Vezi impresiile de călătorie Al. Marcu, *Pelerinaj la Montecassino. Căutând cele mai vechi urme de limbă italiană*, în „Familia. Revistă lunară de cultură", Oradea, ser. III, a. I, nr. 10, febr. 1935, p. 3-12 sau Idem, *Spre locurile lui Raffaello*, în „Familia", ser. III, a. V, nr. 9-10, oct.-dec. 1938, p. 17-20, ultimul text fiind un material preluat din volumul *Itinerar adriatic*. Ori studiul dedicat lui Leopardi și percepției operei sale în literatura română într-un număr al „Familiei" din 1937 consacrat poetului Mihai Eminescu, la Oradea organizându-se prin inițiativa revistei și a lui Samarineanu un Festival Mihai Eminescu după șapte decenii de la debutul său literar (Idem, *Leopardi și generația lui Eminescu*, în „Familia", ser. III, a. IV, nr. 3-4, mart.-apr. 1937, p. 56-60; M. G. Samarineanu, *Eminescu la Oradea. Festivalul de la 28 februarie*, în „Familia", ser. III, a. IV, nr. 3-4, mart.-apr. 1937, p. 92-114), opera poetului italian fiind reliefată de Marcu și în contextul în care anul 1937 era sărbătorit de instituțiile culturale din Peninsulă ca Anul Leopardi, fiind comemorat centenarul morții scriitorului. De asemenea, cronica dedicată vieții și operei lui Papini (Al. Marcu, *Ştiri despre Giovanni Papini*, în „Familia", ser. III, a. III, nr. 7-8, sept.-oct. 1936, p. 37-41), în care profesorul Marcu dă detalii asupra raporturilor sale îndelungate de amiciție intelectuală cu marele scriitor italian, germinate sub semnul promovării operei acestuia din urmă la nivel internațional, cronică reunind ultimele ştiri asupra stării de sănătate a lui Papini și încheiată cu o scrisoare trimisă de literatul italian lui Marcu. Sau cronica privitoare la amenajarea noului mormânt al lui Ugo Foscolo în Bazilica Santa Croce din Florența, care oferă italienistului prilejul unei valoroase și incitante digresiuni pe tema cultului morților din Antichitate până în epoca Romantismului, trecând prin epoca Renașterii, furnizând totodată contextul propice unei prezentări divulgative destinată cititorilor „Familiei" a personalității și operei autorului *Mormintelor* (Idem, *Pentru mormântul lui Foscolo*, în „Familia", ser. III, a. IV, nr. 1-2, ian.-febr. 1937, p. 41-44, la bază stând conferința lui Al. Marcu la Radio rostită sub genericul „Actualități italiene" și intitulată *Mormântul lui Foscolo în Santa Croce*, 17 februarie 1937).

[65] „Familia" a apărut și cu noul subtitlu de la nr. 1-2, ianuarie-februarie 1938.

[66] Pentru prima dată Grupul „Familia" este menționat în „Familia", ser. III, a. V, nr. 7, iul.-aug. 1938 și toate numerele succesive din anul respectiv conțin această informație.

[67] V. Turcuș, *op. cit.*, p. 165-166.

[68] Al. Marcu, *Actualități italiene*, în „Familia", ser. III, a. II, nr. 9-10, dec. 1935, p. 23-27, în care cronicile culturale (informații despre serbările comemorative Carducci, noutăți despre Papini, inaugurarea, la 31 octombrie 1935, a campusului universitar al Romei – Città Universitaria, date despre concursurile interuniversitare – I Littoriali della Cultura e dello Sport, inaugurarea noului local al Bibliotecii Naționale de la Florența) au valențe propagandistice (este subliniat în sens pozitiv efortul poporului italian pentru susținerea războiului din Abisinia, sunt citate discursurile miniștrilor regimului).

războiului italo-etiopian, subliniind susținerea populară necondiționată a regimului mussolinian, și – pe linia propagandei oficiale italiene – inclusiv cea tacită oferită de înaltele foruri ecleziastice romane[69]. Chestiunea organizării timpului liber de după muncă al lucrătorilor ca unul dintre elementele importante în susținerea propagandei regimului mussolinian și inițiativele organizației „Dopolavoro" erau, de asemenea, prezentate de profesorul Marcu ascultătorilor emisiunii radiofonice și cititorilor „Familiei" (în special propaganda prin teatru, mai ales inițiativa Sâmbetei Teatrale pentru muncitori, program care includea patru mari instituții teatrale romane ce ofereau spectacole de după-amiază pentru salariați), italienistul propunând implementarea paradigmei și în România[70].

În cea de-a doua serie, revista „Familia" îi semnalase însă, încă din 1927 (moment care a coincis cu ascensiunea sa în fruntea Propagandei românești), activitatea de traducător al literaturii române în italiană și aprecierea pozitivă din partea criticii italiene de care s-au bucurat transpunerile oferite de el unor opere literare românești, deplângând însă numărul redus al unor astfel de inițiative de promovare a cărții autohtone la nivel european[71]. Iar în cadrul celei de-a treia serii a „Familiei", Octav Șuluțiu[72] (la rubrica „Scriitori și cărți") sau poetul și publicistul

[69] Idem, *Războire și evlavie*, în „Familia", ser. III, a. III, nr. 3, mart. 1936, p. 9-13. Problema raporturilor dintre Sfântul Scaun și Italia mussoliniană în legătură cu „chestiunea etiopiană" a rămas până astăzi un subiect de discuție ofertant pentru noile cercetări, inclusiv după deschiderea spre consultare a documentelor din Archivio Segreto Vaticano relative la pontificatul lui Pius al XI-lea, dat fiind contextul internațional complex al războiului din Abisinia și intereselor misionare catolice la nivel global, legate direct de raporturile specifice ale misiunilor cu diversele regimuri coloniale. S-a operat oricum la nivel istoriografic, cu toată relevarea prudenței în apelurile pentru pace ale papei, distincția dintre pozițiile precaute ale pontifului și consensul aproape unanim față de amintita întreprindere fascistă din Etiopia din partea ierarhiei catolice italiene. Pe temă vezi Lucia Ceci, *Il Papa non deve parlare. Chiesa, fascismo e guerra d'Etiopia*, Laterza, Roma-Bari, 2010, XIII+288 p.; Idem, *Santa Sede e guerra di Etiopia: A proposito di un discorso di Pio XI*, în „Studi Storici", a. 44, nr. 2, aprile-giugno 2003, p. 511-512.

[70] Al. Marcu, *op. cit*., p. 10.

[71] P., *Rămânem în urmă!*, în „Familia", ser. II, a. II, nr. 8-9, aug.-sept. 1927, p. 17 [la rubrica „Cronici"].

[72] Octav Șuluțiu, *Al. Marcu: Simion Bărnuțiu, Al. Papiu Ilarian și Hodoș la studii în Italia (Analele Academiei Române)*, în „Familia", ser. III, a. III, nr. 2, febr. 1936, p. 80-81 [este evidențiată întreita contribuție a lucrării: la istoricul curentului latinist în cultura română, la reliefarea cotidianului profesorimii ardelene impregnată de spiritul național și la evidențierea influenței culturii și literaturii italiene asupra culturii și literaturii române]; Idem, *Boccaccio: Decameronul. Vol. III. Trad: Al. Marcu (ed. Cartea Românească)*, în „Familia", ser. III, a. III, nr. 3, mart. 1936, p. 93-94 [la prima transpunere integrală a lui Boccaccio în limba română Șuluțiu aprecia exactitatea și prezentarea într-un limbaj echilibrat a pasajelor „picante", care fuseseră până atunci traduse cu predilecție în spirit comercial, precum și utilizarea arhaismelor – dezavuată de o parte a criticii literare – apreciind că un Boccaccio împrospătat și modernizat ar fi un veritabil fals literar și așeza opera lui Al. Marcu în sfera italienisticii alături de activitatea lui E. Lovinescu sau G. Murnu în domeniul traducerii și promovării literaturii latine, respectiv a celei eline]; Idem, *Al. Marcu: Itinerar adriatic. (Ed. Scrisul Românesc)*, în „Familia", ser. III, a. IV, nr. 5, mai 1937, p. 82-84 [unde este apreciată memorialistica de călătorie, imaginea Italiei oferită cititorului și, mai ales, încadrările istorico-literare, însă este criticat stilul, „prea original, prea eliptic", construit pe pulverizarea frazelor și utilizarea propozițiilor independente, care devine astfel obositor]. De reținut că Octav Șuluțiu a mai prezentat sau recenzat contribuțiile lui Alexandru Marcu și în alte publicații, mai ales din București. În săptămânalul ilustrat, politic, literar și artistic „Reporter" (care apărea la București din 1933 sub direcția lui A. G. Grama), traducerea *Decameronului* lui Boccaccio realizată de Marcu (vol. I-II) și apărută la Editura Cartea Românească a fost consemnată de Octav Șuluțiu în numărul din februarie 1934. Un comentariu pe tema *Traducerile și cultura română*, semnat de același O. Șuluțiu și în care se făceau referiri la traducerile din opera lui Dante Alighieri făcute de Marcu a fost publicat în martie 1936 în revista bucureșteană „Da și Nu" (publicație destinată criticii artei, literaturii și vieții sociale aflată sub redacția lui Dan Smântânescu). Iar în „România Literară" din 1939 – revistă aflată sub conducerea lui Liviu Rebreanu – Șuluțiu a prezentat cititorilor o altă lucrare de impresii de călătorie a italienistului, *În Dalmația*.

Teodor Scarlat[73] (sub genericul „Scrisori din București") au semnat recenziile celor mai importante contribuții istoriografice și literare ale lui Al. Marcu apărute în anii respectivi. Am mai adăuga că în seria a patra, bucureșteană, a „Familiei" (în care Alexandru Marcu nu a mai semnat materiale) au fost însă semnalate constant principalele opere de istorie literară și teoria culturii sau traducerile realizate de Al. Marcu, prin grija prolificului George Sbârcea (muzician și scriitor totodată)[74], a gazetarului M. San-Marino și a scriitorului Ion Muche[75].

Rămâne însă simptomatic faptul că opera şi activitatea lui Alexandru Marcu au intrat în atenţia redacţiilor periodicelor orădene în mod special din 1930 şi din constatarea că un alt periodic din localitate, „Gazeta de Vest", redactată de George A. Petre (după aceea urmată, din 1936, de „Noua Gazetă de Vest. Organ de afirmare naţională"), a început tot din anul respectiv să îi prezinte lucrările şi iniţiativele în domeniul raporturilor culturale româno-italiene[76]. Marea parte a articolelor semnate de italienist în periodicele din Oradea sunt aşadar contribuţii destinate popularizării culturii italiene, pliindu-se pe ideea propagandistică a legitimării naționale prin originea latină; multe sunt preluări din alte periodice sau texte ale unor conferințe ținute la Radio-București, iar publicarea lor în revistele de pe granița de vest dobândește în această optică o dublă conotație, culturală și națională.

[73] Teodor Scarlat, „*Ugo Foscolo*", în „Familia", ser. III, a. VII, nr. 3-4, mart.-apr. 1940, p. 75 [semnalare laudativă a volumului *Ugo Foscolo* publicat de Al. Marcu în anul respectiv].

[74] Vezi referirile făcute la opera și activitatea lui Al. Marcu în George Sbârcea, *O antologie a literaturii spaniole, de profesorul Al. Popescu-Telega*, în „Familia", ser. IV, a. LXXVI, nr. 9-10, sept.-oct. 1941, p. 105-106. [la rubrica „Note. Idei – Oameni – Fapte"; de amintit că Al. Popescu-Telega intrase, în anii 1928-29, într-o polemică dură cu Al. Marcu, purtată de la nivelul științificului în plan personal]. V. Turcuș, *op. cit.*, p. 95. G. Sbârcea a mai contribuit înainte de Dictatul de la Viena, în primele luni ale lui 1940, cu cronici ardelene la o serie de reviste din capitală precum „Universul Literar" și „Curentul. Magazin Literar", apreciind traducerile făcute de Marcu din literatura dramatică italiană și trimițând cronici ale spectacolelor pieselor unor autori italieni jucate pe scena Naționalului clujean.

[75] M. San-Marino, *„Mirra" de Vittorio Alfieri, tragedie în 5 acte, în românește de Alexandru Marcu*, în „Familia", ser. IV, a. LXXVII, nr. 3-4, mart.-apr. 1942, p. 81-82 [cronică a spectacolului Naționalului bucureștean regizat de Fernando de Crucciatti]; I. Muche, *Al. Marcu: Valoarea Artei în Renaștere*, în „Familia", ser. IV, a. 77, nr. 5-6, mai-iun. 1942, p. 108-109. [la rubrica „Note. Idei – Oameni – Fapte", o recenzie a volumului, Al. Marcu fiind apreciat pentru metoda de lucru și talentul strălucit de prozator].

[76] Vezi Ion Chimbru, *Cultura italiană în România*, în „Gazeta de Vest", Oradea, a. II, nr. 151, 18 ian. 1930, p. 2. [o notă asupra activității lui Al. Marcu la rubrica „Notele zilei"]. De asemenea, referințele la activitatea italienistului în sfera raporturilor culturale bilaterale (Const. I. Murgescu, *Contactul spiritual între Italia și România*, în „Noua Gazetă de Vest. Organ de afirmare națională", Oradea, a. II, nr. 363, 10 iul. 1937, p. 2), la transpunerea operei lui Dante în limba română prin contribuția profesorului Marcu (Costin I. Murgescu, *Influențele culturale streine și spiritualitatea românească*, în „Noua Gazetă de Vest", a. III, nr. 595, 7 mai 1938, p. 2. [la rubrica „Cultură – Artă – Literatură"]), la traducerea de către Al. Marcu a cărții lui Papini, *Storia di Cristo* (ediția a II-a apărută la București la Ed. Cugetarea în 1939: *Inventar literar și artistic*, în „Noua Gazetă de Vest", a. IV, nr. 857, 13 apr. 1939, p. 2) sau la conferirea distincției italiene Premio San Remo per autore straniero lui Al. Marcu în 1940 (*Un scriitor român premiat în Italia*, în „Noua Gazetă de Vest", a. V, nr. 1124, 16 mart. 1940, p. 5; George Sfârlea, *D. Prof. Alexandru Marcu*, în „Noua Gazetă de Vest", a. V, nr. 1167, 10 mai 1940, p. 2 [la rubrica „Cultură – Artă – Literatură. Caleidoscop"]).